

Izvorni znanstveni rad
UDK 251(497.5 Dubrovnik) "17"
Primljeno: 14.1.2008.

ADVENTSKI I KORIZMENI PROPOVJEDNICI U DUBROVAČKOJ KATEDRALI U 18. STOLJEĆU

RELJA SEFEROVIĆ

SAŽETAK: Izrada popisa klerika koji su propovijedali u dubrovačkoj katedrali za advent i korizmu tijekom 18. stoljeća kroz nekoliko koraka nas upoznaje s ovim značajnim aspektom vjerskog života grada. Pretjerana sloboda njihova izražavanja suzbija se papinskim odredbama kao i naporima Senata, koji im određuje okvir posebnim zakonskim potezima i preciznim postupkom njihova izbora. O tome svjedoči i popis članova Malog vijeća koji su birali propovjednike. U katedrali su govorili i domaći ljudi i stranci, s iznimkom podanika Mletačke Republike. Usporedba katedralnih propovijedi iz Dubrovnika sa suvremenim propovijedima iz drugih gradova istočne obale Jadrana pokazuje temeljne razlike u jeziku i sadržaju.

Uvod: snaga tradicije pred udarom vremena

Veliki potres koji je razorio grad 6. travnja 1667. godine nametnuo je potrebu ne samo materijalne, već i duhovne obnove. Suočeni s ponajvećim izazovom u svojoj povijesti, kad je došao u pitanje puki opstanak na ovom prostoru, Dubrovčani nisu zanemarili ulogu vjerske utjehe. Pisma samih očevidaca bjelodano svjedoče o upornosti da što prije zaživi poremećen crkveni život, ugrožen i razaranjem same katedrale. Tako je arhidakon Bernard Giorgi, najviši prelat u gradu poslije bijega nadbiskupa Petra Torresa u Anconu, pisao opatu Stijepu Gradiju u Rim već krajem sudbonosnog travnja 1667. sljedeće: "Prilike su se promijenile, nalazimo se bez grada, bez crkava i gotovo bez

Relja Seferović, znanstveni suradnik u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: reljaseferovic@yahoo.co.uk

[crkvenih] žrtava, pošto se misa govori na prijenosnim oltarima na polju, kako je meni prispjelo jutros na Pločama. Blagi Bože! I zar se događa ovo što gledamo okom, ili svjetlo vara benaste vjede?”¹

Međutim, ni u takvim privremeno “promijenjenim prilikama” nije se klonulo duhom. O tome svjedoči ubrzo obnovljen ciklus adventskih i korizmenih propovijedi, koji je od davnina uživao osobiti značaju u ovoj sredini. Tradicionalno, “ovijem sredstvom htjelo se naučavati i ganuti na religijozne istine i dužnosti visoki i srednji stališ, koji poznavahu talijanski jezik, te svjetovno svećenstvo poticati na revnost, nauk i strogost vladanja”.² Pa ipak, propovijed kao živa, govorena riječ nije mogla zaobići utjecaje svog vremena i ponekad se značajno udaljavala od izvorne teološke poruke. U skladu s gledištem da se propovijed “u baroku oblikuje po zakonima barokne retorike i poetike, promatrajući svijet ponajprije kao pozornicu povijesti”,³ i u ovoj maloj sredini bilo je stremljenja koja su znala zastraniti od crkvenih kanona. Ovakvi poticaji, koji su prožimali domaće propovjednike obrazovane na Zapadu, povezani s prirodnom katastrofom što je pogodila grad, izložen općem stradanju, doveli su do toga da su svega nekoliko godina poslije potresa s dubrovačkih propovjedaonica došle poruke uznemirujuće čak i za papinsku Kuriju.

Neposredno je uz to vezan slučaj franjevca Ivana Zlatoustog Bonarote, člana samostana Male braće rodom iz Konavala. Opisavši s divljenjem njegovu učenost i prirodni dar rječitosti, kojim je bio hvaljen kao malo tko,⁴ biograf Serafin Marija Cerva (1686-1759) zaustavio se na incidentu koji je izbio prilikom Bonarotine korizmene propovijedi u petak, 3. ožujka 1673. Upozorivši na poznatu činjenicu da je tada mjesto razorene katedrale, koja je opet posvećena po

¹ Gradjeva uloga u obnovi grada dobro je poznata već iz klasičnog djela Gjura Körblera *Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina Senatu Republike od god. 1667. do 1683.* MSHSM sv. 37. Zagreb: JAZU, 1915. Naporima vatikanskog knjižničara sigurno su pridonijeli i osobni kontakti ove vrste. Citirano Giorgijevo pismo navodi Serafin Marija Cerva u djelu *Sacra metropolis Ragusina*: 3227. Knjižnica samostana Male braće u Dubrovniku, rukopis br. 216.

² Kosto Vojnović, »Crkva i država u dubrovačkoj republici, prvi dio.« *Rad JAZU* 119 (1894): 68.

³ Josip Bratulić, »Propovjedna i hagiografska književnost.«, u: Ivan Golub (ur.), *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII stoljeće)*, sv. III. Zagreb: HAZU i Školska knjiga, 2003: 533.

⁴ ...*luculentum quidem Bonarota doctrinae suae, eruditionis, eloquentiae specimen dedit laudemque, ut pauci ante illum, sibi conciliavit* (Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur. Dubrovačka biblioteka u kojoj se prikazuju dubrovački pisci, njihova djela i spisi*, ur. Stjepan Krasić, sv. II./III. Zagreb: JAZU, 1977: 278).

dovršetku dugotrajne obnove i svečano predana bogoslužju tek 1713. godine,⁵ zauzimala privremeno crkva Sv. Vlaha,⁶ Cerva je ponajprije prikazao Bonarotin govornički stil. Tako doznajemo da su “njegove propovijedi, posute cvijećem misli, prožete svjetlom riječi, istaknute svakom vrstom oblika, nakrcane mišljenjima svetih otaca, teologa, filozofa, ponajviše preporučivale kod ovog čovjeka nauk, učenost i rječitost svih onih mjesta gdje ih je ranije držao.”⁷ Dakako da su te osobine privlačile mnoštvo slušatelja, a pritom se izravno podudaraju s teorijskim značajkama barokne propovijedi, koja je “poduprta visokom filozofijom i primjerima iz antičke baštine, iz grčke i rimske povijesti, ali i srednjovjekovne povijesti kraljeva i kraljevskih obitelji kršćanske Europe” te osobito ima u sebi “duhovitost, iznenadnost, paradoks i začudnost – kao i različite jezične igre”.⁸ Zanemare li se, po Cervi, Bonarotina povremena ismijavanja dominikanaca i sv. Tome Akvinskog, što je, navodno, uvelike zabavljalo slušateljstvo, ne može se izbjeći da je izazvao javnu sablazan tvrdnjom da je Isus poštovao Vraga u Judinu tijelu, saginjući koljena da mu opere noge na Veliki četvrtak. Pošto je, na prijavu arhidakona Giorgija, odlukom Rimske Kurije Bonarota morao javno povući svoje riječi koje se drznuo obrazlagati i nekim gramatičkim finesama, daroviti franjevac ubrzo je preminuo.⁹

⁵ Sama obnova katedrale zapravo još ni tada nije bila dovršena. O tome govore, primjerice, zapisi od 1. srpnja 1726., kad se izdvaja tisuću dukata za obnovu krova, kako stoji u *Acta Consilii Rogatorum* (dalje: *Cons. Rog.*), serija 3, sv. 153, f. 38v (Državni arhiv u Dubrovniku, dalje: DAD), ili izdvajanje petsto dukata za obnovu katedrale bez preciziranja prave svrhe troška 11. veljače 1727. (*Cons. Rog.* sv. 153, f. 112v-113r). Troškovnik obnove katedrale od početka kolovoza 1726. do druge polovice rujna 1727. navodi se u: *Fabrice*, serija 7, sv. 136, *Libro delle spese occorse nella fabbrica del Domo del 1726* (DAD).

⁶ *Monumenta congregationis sancti Dominici de Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum edita a fratre Seraphino Maria Cerva eiusdem alumno atque in saecula quinque et sexti appendicem distributa* (dalje: S. M. Cerva, *Monumenta Congregationis*) sv. V: 206-8. Knjižnica Dominikanskog samostana u Dubrovniku, rukopis br. 35-III-21.

⁷ *Enimvero conciones eius, quae sententiarum floribus aspersae, luminibus verborum perfusae, figuris omne genus distinctae, sanctorum patrum, theologorum, philosophorum placitis frequentatae viri doctrinam, eruditionem, eloquentiam ubique locorum, in quibus eas antea habuerat, summo opere commendarant...* (S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, sv. II/III: 278).

⁸ J. Bratulić, »Propovjedna i hagiografska književnost.«: 535.

⁹ Za razliku od Cervina potankog razlaganja, franjevački biograf Benvenutus Rode sažeto prikazuje cijeli slučaj, naglasivši da je “fra Ivan Zlatousti, slavni propovjednik i jubilarni lektor svete teologije”, izjavio tijekom propovijedi u dubrovačkoj katedrali da je Krist kleknuo pred Judom, kojega je opsjeo vrag, i time zapao u veliku opasnost za svoj ugled. Preminuo je od kostobolje i drugih bolesti 18. rujna 1674., u pedesetoj godini života, ne dovršivši svoj mandat provincijala. Ovaj biograf pomirljivo tvrdi, slažući se pritom donekle s Cervom, da je bolje što ga je smrt ugrabila prije nego što je izvrgnut kaznama koje su bile izrečene protiv njega u Rimu zbog pogrešnog mišljenja i zbog tvrdoglavosti (Benvenutus Rode, *Necrologium fratrum Minorum de Observantia Provinciae S. Francisci Ragusii*. Ad Claras Aquas (Quaracchi): ex typographia Collegii S. Bonaventurae, 1914: 52).

No, iako je ovaj radikalni slučaj bio izoliran, nesumnjivo se s njim mogu povezati višestruke opomene adventskim i korizmenim propovjednicima koje je Sv. Stolica baš u tom razdoblju slala i u Dubrovnik. Još u siječnju 1667., na papin zahtjev, general opservanata pismom je upozorio provincijale cijelog franjevačkog Reda da se propovjednici moraju “suzdržati u korizmenoj propovijedi od svake misli, riječi i gesta koji bi mogao biti smiješan, ili bi mogao potaknuti publiku na smijeh”, a umjesto toga “neka nastoje promicati odanost, pobožnost, pokajanje, preobraćenje naroda.”¹⁰ Pošto ova opomena, po svemu sudeći, nije bila dovoljna, 7. siječnja 1673. provincijalima je iz generalata upućeno novo pismo, također na papin zahtjev. U njemu se bolje i potpunije ukazalo na pogreške uočene u korizmenim propovijedima: “Do znanja Njegove Svetosti doprlo je da pojedini propovjednici ne vrše svoju dužnost u onom duhu pobožnosti i s onim ukrasom koji priliči tako svetoj službi, već radije hrane duh slušatelja raznim i beskorisnim zanimljivostima i zabavljaju ga opisima, paradoksima, neprikladnim zamislima i nerazboritim pretjerivanjima. Osim toga, hrane narod dosjetkama i takvim šalama da evanđeoska propovijed postaje ne samo jalova, već i prezrena.”¹¹ Spis je u obliku cirkularnog pisma proslijeđen svim samostanima Dubrovačke provincije sv. Frana, od Konavala do Pelješca, s nalogom da se mora pročitati pred svom okupljenom subraćom u blagovaonici, a potom predati u susjedni samostan, dok se ne vrati opet u sjedište Provincije u gradu. Napokon, 31. listopada 1676. datirano je pismo sličnog sadržaja, s porukom generalnog ministra Reda, koji se poziva na odluku pape Inocenta XI. (1676-1689) i piše provincijalima da moraju paziti na ozbiljnost propovjednika, prijeteći im u protivnom teškim i odgovarajućim kaznama.¹²

Ovi opisi propovijedi izravno potvrđuju ocjenu da se “teatralnosti u [baroknoj] propovijedi posvećuje posebna pozornost”, a tek “pri kraju baroka, kad su se istrošile govorničke manire i kad je zbog propovjednikove hirovitosti i svojeglavosti bilo potrebno prići reformi propovijedi, dolazi do smirivanja retoričkih postupaka. Propovijed se vraća vrelu, evanđeoskoj riječi.”¹³ Istož

¹⁰ Arhiv provincije Male braće u Dubrovniku (dalje: *AMB*), kutija I, dokument br. 14. Također: Josip Sopta, *Spisi Franjevačke provincije u Dubrovniku: analitički inventar*. Dubrovnik: Državni arhiv i samostan Male braće, 2006: 40.

¹¹ *AMB*, kutija I, dokument br. 19. Također: J. Sopta, *Spisi Franjevačke provincije u Dubrovniku: analitički inventar*: 42.

¹² *AMB*, kutija I, dokument br. 31. Također: J. Sopta, *Spisi Franjevačke provincije u Dubrovniku: analitički inventar*: 43.

¹³ J. Bratulić, »Propovjedna i hagiografska književnost.«: 535.

Riječi koju pape zagovaraju kao ideal, kao što stoji u naredbi Inocenta XI., proslijedenoj u pismu 1. svibnja 1680. svim Redovima.¹⁴ Istaknuvši propovjednike i ispovjednike kao dvije vrste najodgovornijih čuvara vinograda Gospodnjeg, točno su navedeni kriteriji za njihov izbor. Za propovjednike, provincijal mora ponajprije razmotriti njihov stil, a on mora biti “polagan, čist, propovijedajući razapetog Isusa Krista, evanđeoski, zagovarajući pravo pokajanje i napuštanje grijeha, ističući pretjeranu raskoš i preveliku slobodu uvedenu s tolikim gutbitkom za duše, osobito kod žena koje skandalozno pokazuju svoje udove; a ako [propovjednici] ne budu htjeli okrenuti nit svojih propovijedi oko ovih razmišljanja, ili pak ako obećavajući to ipak ne izvrše, neka ih Vaše Očinstvo samim tim po naredbi Njegove Svetosti liši propovjedničke službe.” Dakako, ovih purističkih stremljenja nije bila lišena ni dubrovačka sredina, pa bi se, štoviše, moglo očekivati da su se ona tu još jače osjećala. Naime, uz poticaje vrhovnih pastira Rimske Crkve, javno ćudoređe bilo je oduvijek i pod brižnim nadzorom vlasti Republike.

1. Zakonski okviri Dubrovačke Republike za katedralne propovjednike

Poslovična simbioza između države i Crkve u Dubrovačkoj se Republici osjećala kroz nastojanja najviše vlasti ne samo da bira i postavlja crkvene velikodostojnike, već i da neposredno intervenira u pitanjima bogoslužja. Tako je u razdoblju od konca 1737. do početka 1741. zabilježen niz odluka Malog vijeća o tome kad se i koje mise pjevaju u katedrali i u crkvi Sv. Vlaha, i to početkom godine i tjedno.¹⁵ Stoga ne čudi što je vlast osobito pažljivo pratila istupe katedralnih propovjednika i nastojala ih što preciznije regulirati. U promatranom razdoblju u 18. stoljeću zabilježena su četiri konkretna zakonska koraka kojima su vlasti Republike regulirale pitanje adventskih i korizmenih propovjednika u dubrovačkoj katedrali. Unatoč činjenici što je o nadbiskupovu blagoslovu, kao krajnjoj instanci, ovisilo hoće li se pojedinom propovjedniku povjeriti čast najuglednije gradske predikaonice, Senat je, dakle, ipak izravno djelovao na polju adventskih i korizmenih propovijedi. Potezima vlasti određivalo se koliko često treba propovijedati, koliku naknadu država duguje propovjednicima i, vjerojatno najvažnije, kome će biti ukazana propovjednička čast.

¹⁴ AMB, kutija I, dokument br. 42. Također: J. Sopta, *Spisi Franjevačke provincije u Dubrovniku: analitički inventar*: 45.

¹⁵ *Acta Consilii Minoris* (dalje: *Cons. Min.*), serija 5, sv. 94, f. 48r, 120r, 189r i 257r, (DAD).

Rane mjere obilježene su štednjom. Na sjednici održanoj 27. ožujka 1700. Senat je odlučio da će se ubuduće ukinuti isplata od 250 dukata stranim propovjednicima u katedrali, osim onima koji su već pozvani. Da katedrala ne bi ostala bez propovijedi, odlučeno je da se oslanja na domaće propovjednike, kojima pak treba plaćati samo 50 dukata.¹⁶ Sredinom siječnja 1729. većinom je glasova prihvaćeno da samo podanici Republike smiju biti propovjednici.¹⁷ Istom prilikom zaključeno je da smiju propovijedati samo triput tjedno za vrijeme adventa i korizme, a isplaćuje im se 150 dukata naknade. Ovim je ukazom zapravo potvrđena već postojeća praksa s brojem od tri propovijedi tjedno, jer je istim tempom propovijedao, primjerice, i isusovac Ardelio Della Bella 1691. u dubrovačkoj katedrali,¹⁸ čije je mjesto tada zauzimala crkva Sv. Vlaha. Od toga se bitno razlikovala praksa u drugim dubrovačkim crkvama, gdje se propovijedalo svaki dan. Štoviše, čak se i "prestiz pojednog redovnika vrednovao po tome koliko je puta uspješno propovijedao".¹⁹ Jedinu iznimku predstavljala je crkva Sv. Ignacija, gdje se nije redovito propovijedalo nedjeljom i svetačkim blagdanima. Tu su zabilježene prigodne propovijedi, pohvale u čast sv. Ignacija, sv. Frana Ksaverskog i sv. Alojzija Gonzage, kao i u *Skupštini dobre smrti* i u tri Marijine kongregacije.²⁰

Dvadesetak godina poslije usvajanja ovog zakona slijedio je novi potez. Početkom travnja 1747. spomenut je honorar od 250 dukata za domaće kao i za strane propovjednike. Precizirano je izrijekom tko se smatra domaćim čovjekom: Senat je odlučio da Malo vijeće ubuduće neće moći izdavati potvrdu o dubrovačkom državljanstvu osobama koje nisu rođeni Dubrovčani, od oca

¹⁶ *Cons. Rog.* sv. 136, f. 208r. Vidjeti o ovome i Nella Lonza, *Kazalište vlasti. Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*: u tisku.

¹⁷ *...omnes illi qui in posterum essent nominati... pro concionatore nostrae ecclesiae cathedralis non possint esse nisi nationales* (*Cons. Rog.* sv. 154, f. 95v). Na to je upozorio i Mirko Deanović, »Odrazi talijanske akademije "degli Arcadi" preko Jadrana. Svršetak I. dijela.« *Rad JAZU* 250 (1935): 105-106. Po Deanoviću, "to je bila osobita počast i znak povjerenja dubrovačke vlade, jer je sam Senat izabirao i honorirao korizmenog propovjednika u stolnoj crkvi. Toliko je Senat brižljivo pazio i na te crkvene obrede da je jamačno zbog političkih obzira 1729. god. zaključio da od tada smiju tu propovijedati samo rođeni Dubrovčani." Mišljenje našeg stručnjaka ipak valja popraviti primjedbom da propovjednike nije birao Senat, nego je to bila zadaća Malog vijeća.

¹⁸ Nives Sironić-Bonefačić, »La vita a Ragusa alla fine del Seicento nelle prediche di Ardelio Della Bella.« *Studia Romanica et Anglicae Zagrabiensia* 44 (1999): 30.

¹⁹ Stjepan Krasić, »Uvod.«, u: Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur* (pr. Stjepan Krasić, I. Zagreb: Hrvatski latinisti, knj. 8a, JAZU, 1975: XVII).

²⁰ Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, sv. II. Zagreb: Filozofsko-teološki fakultet Družbe Isusove, 1987: 87-88.

Dubrovačanina, ili onima koji u Dubrovniku nisu boravili deset godina i stekli imanje, ili onima koji se nisu oženili Dubrovkinjom i naselili u gradu. Također je navedeno da vijećnici Malog vijeća biraju propovjednike, koje potom potvrđuje Senat i to dvotrećinskom većinom glasova.²¹

Četiri godine kasnije, u prosincu 1751., Senat je odlučio da se katedralni propovjednici u vrijeme adventa i korizme mogu birati samo iz triju crkvenih Redova: franjevac opservanata, dominikanaca i isusovaca.²² Nije pobliže obrazloženo što je nagnalo vijećnike da uskrate dozvolu drugim redovima. Devetnaest godina potom, u travnju 1770., Senat je napravio iznimku od ovog pravila i ponovo dopustio da propovjedaju i kapucini.²³ Dakako, isusovce su, poslije privremenog ukidanja Reda 1773., u propovjedničkoj ulozi zamijenili *patres scholarum piarum*, popularni pijaristi ili skolopi, koji su ubrzo preuzeli njihov Kolegij u gradu pod Srđem. Popis katedralnih propovjednika obuhvatio je do kraja 18. stoljeća među crkvenim redovima još i karmelićane i augustince, a među laičkim svećenstvom više su puta propovjedali kanonici, kako dubrovačke katedrale, tako i iz Italije i s dalmatinskih otoka, poput Stjepana Rusića, Carla Marije Zucchija i Korčulanina Jakova Arnerija.²⁴ Početkom travnja 1770. zakonski je precizirano da u predviđenih 250 dukata naknade za strane propovjednike ulaze i svi troškovi njihova putovanja u grad, boravka i povratka (najčešće u Veneciju). Ako je za advent ili korizmu bilo potrebno angažirati i drugog propovjednika, tada je i isplaćena naknada bila manja i obično je iznosila svega 50 dukata. Pored novčane naknade, propovjednici su redovito dobivali i namirnice na dar. Tako je isusovac Dragopuli 1750. dobio ukupno četiri dara. Prvi je došao za Božić, kada je dobio četiri kopuna i četiri boce vina. Isto je dobio u vrijeme karnevala, a potom veliki dar u ribi i školjkama. Napokon, za Uskrs je uslijedio i četvrti dar: jedno janje, posuda sa sirom, druga posuda sa stotinu jaja i vino.²⁵ Koncem 18. stoljeća među darovima

²¹ *Cons. Rog.* sv. 163, f. 100r-101r.

²² *Cons. Rog.* sv. 166, f. 56v.

²³ *Cons. Rog.* sv. 180, f. 94r-v. Na popisu propovjednika stoje imena dvojice kapucina iz prve polovice 18. stoljeća.

²⁴ Propovijedao je za advent 1739. i korizmu 1740. (*Cons. Min.* sv. 94, f. 213v). Uz Arnerija, iz Dalmacije je naveden kao propovjednik samo još dominikanac Kerubin Veci s otoka Hvara 1708. (*Cons. Min.* sv. 89, f. 1r).

²⁵ *Ljetopis dubrovačkoga kolegija. Chronicon Collegii Ragusini 1559-1764. O stopedesetoj obljetnici smrti njegova najslavnijeg đaka Ruđera Boškovića 1787-1937* izdao Miroslav Vanino, D.I., u *Fontes et studia. Vrela i prinosi. Zbornik za povijest Isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima*, ur. Miroslav Vanino, D.I. Sarajevo: Nova tiskara, 1937: 102. Ovaj izvor navodi isplatu 250 dukata kao "milostinju za propovjedaonicu".

se precizira i kava, pa je 24. prosinca 1793. franjevac opservant Domenico de Varese, uz dva para kopuna dobio i dvije oke kave.²⁶ Iz tog vremena potječu i drugi manji troškovi za propovjednike, poput nosiljke,²⁷ limuna,²⁸ te vina i ribe.²⁹

Sačuvani dokumenti i zakonski postupci pokazuju kolika je razlika postojala između domaćih i stranih propovjednika u katedrali. Iako im je 1747. izjednačena visina naknade u iznosu od 250 dukata i ukinuta odredba iz 1729. kojom su domaći propovjednici primali svega 150 dukata, istovremeno je domaćima ukinuta povlastica da samo oni smiju propovijedati za advent i korizmu. Dalmatinski propovjednici, korčulanski kanonik Arneri 1740. i dominikanac Kerubin Veci s otoka Hvara, koji je propovijedao u travnju 1708., primili su nejednake iznose: Arneri 150, a Veci 250 dukata. Početkom osamdesetih godina kod isplata se precizira odnos od dubrovačkih 250 dukata i 10 groša kao protuvrijednost za 55 mletačkih dukata.³⁰ Prvi takav zabilježeni slučaj javio se 19. travnja 1777., kada je dominikancu Gioacchinu Mariji della Valle iz rimske Kongregacije Sv. Sabine, koji je propovijedao u katedrali za advent i korizmu, uz uobičajenih 250 dukata plaćeno još i 68 dukata i 10 groša kao protuvrijednost od petnaest mletačkih dukata, po računu od 182 groša za jedan mletački zlatni dukat.³¹ Sve isplate vršilo je Malo vijeće, nekoliko dana pošto bi to odobrio Senat, na kraju ciklusa korizmenih propovijedi. Iznosom su propovjednici raspolagali najčešće po svom nahodaženju. S tim u vezi istaknimo odluku definitorija Franjevačkog reda, koji je na zasjedanju u gradskom samostanu Male braće 30. prosinca 1734. odlučio da, po Konstitucijama Reda, nagradu dobivenu kod propovijedanja propovjednici trebaju predati u ruke sindika, tj. civilnih upravitelja samostana.³² Bilo je to jamačno u skladu s temeljnim pravilom Reda o siromaštvu.

²⁶ *Detta*, serija 6, sv. 82, f. 11r (DAD). Jedna oka iznosi 1.225 kg, odnosno 1.225 l, kako navodi *Istorija naroda Jugoslavije, knjiga druga*. Ur. Bogo Grafenauer, Branislav Đurđev i Jorjo Tadić. Beograd: Prosveta, 1960: 1313.

²⁷ Dana 30. prosinca 1795. plaća se 2 dukata i 3 groša *per portare il P. Predicatore nella portantina nell'Advento*, kako navodi *Detta* sv. 82, f. 82v.

²⁸ Dana 10. travnja 1795., kako stoji u *Detta* sv. 82, f. 61r.

²⁹ Tako se isusovcu Amerigu Miniju zahvalila javnost za korizmene propovijedi održane u katedrali 1743. godine. *Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 79.

³⁰ *Cons. Min.* sv. 106, f. 120v i 203v; *Cons. Min.* sv. 107, f. 34r. Poznato je da je 1 dukat u Dubrovniku tada vrijedio 12 perpera ili 40 groša.

³¹ *Cons. Min.* sv. 104, f. 219v-220r bis.

³² *AMB*, kutija I, dokument br. 171; J. Sopta, *Spisi Franjevačke provincije u Dubrovniku: analitički inventar*: 58.

Opisani zakonski postupci dali su teorijsku podlogu za položaj adventskih i korizmenih propovjednika u gradu i regulirali su njihovo mjesto u dubrovačkom društvu. Praktični koraci kojima se uređivao njihov boravak zaslužuju osobitu pažnju.

2. Izbor propovjednika

Uobičajeni postupak za izbor katedralnog propovjednika za advent i korizmu započinjao je izborom dvojice vijećnika Malog vijeća, sa zadatkom da nađu odgovarajućeg kandidata. O ugledu koji je uživala ova funkcija vijećnika dovoljno govori činjenica da su početkom svake godine ta dvojica vijećnika bila navedena na prvom mjestu, među svim službama koje je vršilo Malo vijeće. Jedina iznimka u datumu izbora vijećnika dogodila se 1763. godine, kada su 5. ožujka izabrani Božo Nikolin Saraca i Vlaho Klementov Gozze.³³ Ta nepravilnost izazvana je teško premostivim unutarnjim podjelama dubrovačkih plemićkih rodova, čiji je raskol na više mjeseci onemogućio funkcioniranje državnih službi.³⁴

Vijećnici Malog vijeća uvijek su birali propovjednika dvije godine unaprijed. Njihov izbor formalno je potvrđivao Senat, a na kraju nadbiskup. Nije se događalo rijetko da pojedini vijećnici vrše i po nekoliko puta izborničku funkciju, pa su se i pojedini parovi vijećnika javljali više puta.³⁵ Suglasje vijećnika prilikom izbora bilo je ozbiljno narušeno samo 1721. godine, kada je izostao dogovor među njima i predložena su tri kandidata. Odlukom Malog vijeća od 14. lipnja 1721. zaključeno je da se dvojica vijećnika kojima je povjerena izbornička dužnost sve dotad nisu uspjeli dogovoriti tko će propovijedati u katedrali za advent 1723. i korizmu 1724.³⁶ Potom je provedeno glasanje među trojicom kandidata i najviše glasova osvojio je benediktinac Ludovico Moreno iz lokrumskog samostana.³⁷

³³ *Cons. Min.* sv. 100, f. 71r bis. Svi ostali birani su 1. siječnja.

³⁴ Otvoreni sukob među vlastelom krajem 1762. i početkom 1763. rezultirao je četvoromjesečnom blokadom vlasti (Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2005: 89).

³⁵ Zanimljivo je da u kasnijem razdoblju, u drugoj polovici 18. stoljeća, nije bilo tolike učestalosti pojedinih parova izbornika. Vidjeti prilog 2.

³⁶ Propovjednik je redovito bio izabran do Uskrsa, ili do početka svibnja.

³⁷ *Cons. Min.* sv. 90, f. 264v-265r.

Usporedba popisa propovjednika s popisom njihovih izbornika pokazuje stanovite pravilnosti. Vijećnici Malog vijeća Saro Ivanov Bona i Savin Marinov Menze bili su najčešći par izbornika u cijelom 18. stoljeću, te su od svog prvog zajedničkog izbora 1704. do posljednjeg 1719. šest puta zajedno odlučivali tko će za advent i korizmu propovijedati u dubrovačkoj katedrali. Triput su poklanjali povjerenje benediktincu Ludovicu Morenu, 1709., 1714. i 1718. godine. S druge strane, Rafo Lukin Gozze i Đuro Sekundov Bucchia, pet puta zajedno birani na ovu dužnost u razdoblju od 1708. do 1720., preferirali su kanonika Carla Mariju Zucchija, kojega su birali 1710. i 1713. Poput njih pet puta su zajedno dužnost izbornika vršili i Nikola Marinov Sorgo i Luka Lucijanov Pozza, i to od 1715. do 1730. Kod njih su dominirali propovjednici iz prosjačkih Redova, dvaput franjevci i dvaput dominikanci, a za jedan njihov izbor nisu navedeni podaci. Čini se da to nije bila iznimka. Naime, nekoliko se puta dogodilo da u knjigama vijeća nisu zapisana imena katedralnih propovjednika, usprkos svim poduzetim naporima da ih se dovede. Budući da su redovito bilježene isplate za sve propovjednike, nameće se zaključak da propovijedi katkad nisu bile održane.³⁸

Sukladno zakonskoj osnovi iz 1751., kada je određeno da samo franjevci opservanti, dominikanci i isusovci smiju propovijedati u katedrali za advent i korizmu, na popisu propovjednika našlo se najviše pripadnika njihovih redova.³⁹ Primjerice, u cijelom 18. stoljeću jedini benediktinac kojemu je dodijeljena ova čast bio je Ludovico Moreno, pri čemu su vlasti Republike morale još prevladati ozbiljan sukob s nadbiskupom Giovannijem Battistom Conventatijem u travnju 1717. godine. Nezadovoljan nekim Morenovim istupima, nadbiskup mu je bio uskratio svoj blagoslov, na što je Senat tek s mukom uspio isposlovati povoljan odgovor Rimske Kurije.⁴⁰ Poseban slučaj zbio se već spomenute 1763., kad je propovijedao budući stonski biskup, franjevac Frano Sorgo Bobali, sigurno osjećajući veliku odgovornost u nape-toj atmosferi zbog unutrašnjih političkih sukoba vlastele. Primjerice, među isusovcima tada nije bio održan ni korizmeni oratorij i to "da se ne bi koja

³⁸ S obzirom na redovito navođenje imena propovjednika i plemića koji su ih neposredno birali, koristili smo knjige Malog vijeća kao temeljni izvor za izradu popisa svih propovjednika koji su propovijedali za advent i korizmu u dubrovačkoj katedrali 18. stoljeća, kao i za izradu popisa njihovih izbornika. Vidjeti priloge na kraju ovog rada.

³⁹ Vidjeti prilog 1.

⁴⁰ O tome više Relja Seferović, »Dubrovački teolozi o židovskoj zajednici u prvoj polovici 18. stoljeća.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 44 (2006): 145-147.

riječ krivo tumačila”.⁴¹ Te burne godine za advent je u katedrali propovijedao isusovac Giuseppe Maurizio Venturi, koji je u lipnju 1762. javio iz Barlette da prihvaća ponudu iz Dubrovnika i dolazi propovijedati za advent 1763. i korizmu 1764.⁴²

Poslije izbora, kandidatu se obraćalo pismom, i to izravno izabranom propovjedniku, ili pak generalu Reda, koji je kasnije sam birao kandidata. U svemu su nerijetko posredovali dubrovački diplomatski predstavnici u Rimu. Iako je generalima Redova uvijek bila čast što se njihovoj subraći nudilo povjerenje u tako odgovornom poslu, ipak su na kraju sami odlučivali koga će slati. Stoga je zanimljiv sadržaj spisa kojim je 27. lipnja 1780. Baltazar Quinones, general Dominikanskog reda, dopustio svom subratu Gioacchinu Mariji della Valle, članu Kongregacije Sv. Sabine i lombardijske provincije Reda, da propovijeda u dubrovačkoj katedrali za advent i korizmu. Naglasio je, prije svega, da je osobiti dio njihove službe da, u skladu s pozivom Reda, oni koji mogu, u svim prilikama milošću evandeoske propovijedi prionu u tom daru za spas vjernika. Zato je sadržajem tog spisa i svojim ugledom dopustio dominikancu Gioacchinu della Valle iz Kongregacije sv. Sabine i Provincije jedne i druge Lombardije da u vrijeme idućeg adventa i korizme propovijeda u dubrovačkoj katedrali. Potaknuo ga je da, u skladu s riječi apostola, marljivo brine samo za spas duša i njihovu poduku, te da ih riječima, primjerom i pravilnim naukom, koji uči o spasu, nastoji usmjeriti na puteve svetosti i potaknuti na plodove pokajanja.⁴³

Bilo je slučajeva kad su pojedini kardinali, dubrovački zaštitnici pri Sv. Stolici, predlagali propovjednike vlastima Republike. Tada kardinali ne bi propustili naglasiti da je u pitanju iskusan propovjednik koji je dokazao svoju vještinu na više predikaonica u talijanskim katedralama. Kardinali Francesco Barberini i Giovanni Battista Bussi zagovarali su početkom 1720. godine dominikanca Carla Antonija Pallavicinija iz Parme za advent 1722. i korizmu 1723., ističući da je prethodne godine već uspješno propovijedao u Anconi, a da je baš u tom trenutku trebao propovijedati na Sardiniji, u Cagliariju.⁴⁴ Slično se dogodilo i početkom rujna 1707. godine, kada je diplomatski agent u Rimu

⁴¹ M. Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, sv. II: 110.

⁴² *Acta Sanctae Mariae Maioris* (dalje: *ASMM*), serija 76, 18. stoljeće, sv. XVII, dokument br. 2219 (DAD).

⁴³ *ASMM*, 18. stoljeće, sv. XV, dokument br. 1914.

⁴⁴ *ASMM*, 18. stoljeće, sv. II, dokumenti br. 112, 113 i 115.

Francesco Ruggieri javljao vladi Republike da kardinal Carlo Barberini za propovjedaonicom dubrovačke katedrale u korizmi 1709. želi vidjeti franjevca opservanta Ignazija iz Rima.⁴⁵ Međutim, nepredviđeni problem nastao je 1704., kada je Sv. Stolica uskratila odobrenje franjevcu Vicku Lupiju da propovijeda u dubrovačkoj katedrali, jer je u međuvremenu bio izabran za stonskog biskupa.⁴⁶ Usprkos nastojanjima vlasti kod svog zaštitnika, kardinala Carla Barberinija, da se Lupiju odobri propovijed, tom su prilikom kanonski zakoni bili neumoljivi.⁴⁷ Biskup nije smio propovijedati u drugoj dijecezi. Dubrovački diplomatski predstavnik u Rimu, Francesco Ruggieri, mogao je u pismu 9. kolovoza 1714. samo izvijestiti vladu o nepopustljivu stajalištu Sv. Kongregacije kardinala, koja je u Lupijevu slučaju precizirala da je dozvola koju su za njega tražile vlasti Republike apsolutno odbijena, i to još kao primjer drugima. Kardinali nisu htjeli ni čuti za argument da stonska dijeceza “nema ni pedeset vjernika”, poručujući neka, u tom slučaju, propovijeda “onoj desetorici koji se tamo nalaze.” Sve je upotpunjeno nezadovoljstvom kardinala Carla Barberinija što je u Lupijevo ime upućen memorandum, a da se njega prethodno nije obavijestilo, jer bi on tada Republici dao protivni savjet, čime bi se izbjegla neugodna situacija.⁴⁸ Međutim, već nekoliko desetljeća kasnije prilike su se posve promijenile i dominikanac Hijacint Marija Milković bez zapreke je, kao stonski biskup, propovijedao u dubrovačkoj katedrali 8. travnja 1747., a primio je čak i posebnu naknadu zbog svog biskupskog dostojanstva u ukupnom iznosu od 400 dukata.⁴⁹ Franjevac opservant Frano Marija Sorgo Bobali također je kao stonski biskup bez zapreke propovijedao u dubrovačkoj katedrali 1782.,⁵⁰ kojom prilikom je, poput Milkovića, također dobio “posebnu naknadu zbog svog biskupskog dostojanstva”.⁵¹

⁴⁵ ASMM, 18. stoljeće, sv. II, dokument br. 238.

⁴⁶ Zabilježeno je pismo dubrovačke vlade 15. listopada 1702. u Konavle fra Vicku Lupiju iz Reda Male braće, propovjedniku i teologu Republike, koji je imenovan stonskim biskupom umjesto preminula Alfonsa Ghetaldija. Tako je odlučio Senat *con pienezza de' voti* (*Lettere e Commissioni di Ponente*, dalje: *Lettere di Ponente*), serija 27.6, sv. 42, f. 231r (DAD).

⁴⁷ O Lupijevu izboru za stonskog biskupa, uoči njegova odlaska u Rim, Senat je javio papi Klementu XI. u pismu 29. studenog 1702. (*Lettere di Ponente*, sv. 42, f. 237r).

⁴⁸ ASMM, 18. stoljeće, sv. V, dokument br. 627.

⁴⁹ *Cons. Min.* sv. 96, f. 92r.

⁵⁰ Sorgo Bobali je postao stonskim biskupom 1772. i vršio je tu čast sve do smrti, 1800. godine. Prije toga je dvaput propovijedao u dubrovačkoj katedrali za advent i korizmu, i to 1758. i 1763., a biografi ističu njegove “profinjene, učene i plodne propovijedi, održane kako u talijanskim gradovima, tako i pred dubrovačkim Senatom u vrijeme korizme”. Vidi: B. Rode, *Necrologium fratrum Minorum*: 107.

⁵¹ *Cons. Min.* sv. 106, f. 120v.

Dubrovački nadbiskup ne samo da je formalno potvrđivao izabranog propovjednika, već ga je ponekad i osobno birao. Tako je 1738. godine izrazio želju da iz Italije dođe propovijedati u gradsku katedralu franjevac otac Timotej. Generalni vicekomesar Reda, otac Giovanni Antonio a Santa Croce, to je uljudno odbio pod izlikom da propovjedaonice s kojih je ranije propovijedao predloženi propovjednik nisu bile među propisanim od strane samih statuta.⁵² Ovaj detalj dobiva posebno na važnosti u kontekstu pisama izabranih propovjednika Senatu Republike, u kojima bi precizirali gdje su ranije propovijedali. Taj popis propovjedaonica predstavljao je preporuku svakom propovjedniku, sjetimo li se ranijeg Cervina opisa dubrovačkog franjevca Bonarote, čije su propovijedi “ponajviše preporučivale kod ovog čovjeka nauk, učenost i rječitost svih onih mjesta gdje je ranije govorio.”⁵³

U kasnom razdoblju, pred kraj 18. stoljeća, dominirali su dominikanci iz dubrovačkog samostana. Između 1794. i 1800. jedina iznimka među njima bio je pijarist Filippo Cianelli. Zapisnici Maloga vijeća iz ovog razdoblja pokazuju pak da su tada imena propovjednika navođena samo uz advent. Za 1790. godinu, kad nije precizirano ime propovjednika, navodi se samo da će kanonik Božo Bettera održati osmodnevne duhovne vježbe u katedrali u vrijeme korizme. Za to mu je Senat dodijelio naknadu od deset dukata.⁵⁴ Još i tada se korizmena propovijed u katedrali smatrala važnim događajem, pa je Senat neke sjednice znao odgoditi do njezina svršetka.⁵⁵ Ovi su zaključci srodni s postupcima iz prve polovice 18. stoljeća. Tako je, primjerice, 22. veljače 1743. zaključeno da se senatske sjednice moraju redovito održavati svakog tjedna, utorkom i četvrtkom, i to počevši od iduće korizme.⁵⁶ Ne čudi što su vremenom adventa i korizme nerijetko bili datirani i događaji iz svakodnevnog života građana, poput određivanja rokova u privatnim ugovorima. S druge strane, čvrst politički okvir kojim su regulirana temeljna pitanja propovjedničke službe u prvostolnici davao je svim propovjednicima uvid što ih ovdje očekuje.

⁵² AMB, kutija II, dokument br. 7. Također: J. Sopta, *Spisi Franjevačke provincije u Dubrovniku: analitički inventar*: 61.

⁵³ S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, sv. II/III: 278.

⁵⁴ *Cons. Rog.* sv. 197, f. 16v.

⁵⁵ *Cons. Rog.* sv. 199, f. 38r-v.

⁵⁶ *Cons. Rog.* sv. 160, f. 202v-203r. Za odluku je glasalo 25 vijećnika, a petorica su bila protiv.

3. Reakcije propovjednika

Smatralo se osobitom čašću biti pozvan za korizmenog i adventskog propovjednika u dubrovačkoj katedrali. Iako su uvijek dolazili iskusni propovjednici, navodeći točno gdje su propovijedali ranije, ipak njihova pisma plijene skromnošću. Oni jamče svoju temeljitu pripremu, odgovornost u vršenju obveze i, na kraju, zadovoljstvo svojim radom. Ovu spremnost na suradnju tumačimo ne samo ljubaznošću, već i nastojanjem generala da dodatno učvrste pozicije svojih samostana u Dubrovačkoj Republici. Ako bi propovjednik kojega su Dubrovčani izrijekom tražili bio spriječen, on sam bi nudio zamjenu, ili bi se za to pobrinuo general Reda. Ova pojava susreće se, dakako, i izvan promatranog razdoblja. Primjerice, franjevački general Pavao iz Cesene sa žaljenjem je 1613. godine pisao da ne može odobriti stanovitom fra Francescu da dođe u Dubrovnik propovijedati za advent i korizmu, jer je on, usprkos vlastitoj želji da se nađe među Dubrovčanima, već bio tražen na drugom mjestu.⁵⁷

U pojedinim prilikama, kad bi se neki od siromašnijih propovjednika sami obraćali diplomatskom agentu Republike u Rimu s molbom da im isposluje namještenje u dubrovačkoj katedrali, motivi duboke i iskrene zahvalnosti postaju još jasniji. Tako je Benedikt Stay krajem siječnja 1782. godine pisao iz Rima vlastima Republike o fratru kapucinu Krispinu Mariji iz Bergama, koji ga je zamolio da se založi za njega kako bi za advent i korizmu mogao propovijedati u Dubrovniku. Molbi je priložio popis predikaonica s kojih je ranije govorio: u metropolitanskoj crkvi Urbina, u katedrali Palestrine, po dvije korizme u katedralama Bagnoreggia i Orte.⁵⁸ Pet godina kasnije, u svibnju 1787., slučaj se ponovio: Benedikt Stay je opet javljao u Dubrovnik da jedan propovjednik, franjevac opservanat Antonio Lorenzo Pro, želi propovijedati u Dubrovniku 1791. ili 1794. godine, "budući da je već imao ranije dogovorene obveze za druge godine". U njegov prilog Stay je naveo da je tekuće 1787. godine propovijedao u crkvi San Lorenzo e Rancaso, jednoj od najboljih propovjedaonica u Rimu, i dodao da ga smatraju jednim od boljih propovjednika.⁵⁹ Unatoč Stayevu zauzimanju, nijedan nije došao u Dubrovnik. Franjevac Pro bio je, doduše, prihvaćen, ali kasnije se pokazalo da je pod pomalo bizarnim okolnostima odustao od vlastite molbe,⁶⁰ zbog čega ga je strogo osudio i sam Stay, koji je izravno posredovao u njegovom angažmanu.

⁵⁷ ASMM, 17. stoljeće, sv. XIV, dokument br. 1329.

⁵⁸ ASMM, 18. stoljeće, sv. XV, dokument br. 1947.

⁵⁹ ASMM, 18. stoljeće, sv. XVI, dokument br. 2062.

⁶⁰ Tvrdio je da se, poslije nedavno preživljena brodoloma, boji plovidbe morem.

S obzirom na redovito obavljanje ove dužnosti, čini se da su postojali profesionalni propovjednici koji su bili specijalizirali isključivo ovaj vid duhovne službe. To je jasan odjek srednjovjekovne prakse, kad su “diljem zapadne Evrope... propovjednici koji su posvetili svoje živote i snage službi Riječi bili jedini sljedbenici vjerskog života koji su podizali masovni entuzijazam... Lutajući od Italije do Poljske i Hrvatske, ovi fratri su se jasno razlikovali od svećenstva bliskog domaćem stanovništvu. Često su propovijedali ciklus propovijedi na jednom mjestu, pa bi se tako upoznali s problemima jednoga grada i njegovih stanovnika. Njihova okupljanja bila su dobro organizirani spektakli... Propovjednici su obično govorili općenito o velikim istinama, potrebnima za spas, i to više s moralnog, nego s dogmatskog gledišta. Njihov je cilj bio ganuti i pokrenuti brojno slušateljstvo, učiniti ga svjesnim grijeha i potaknuti na pokajanje.”⁶¹

Vijećnici Maloga vijeća po pravilu su morali pronaći propovjednika dvije godine unaprijed, već i zato što su sami kandidati znali ljubazno otkloniti dubrovačku ponudu pravdajući se zauzetošću. Tako je isusovac Aurelio Maria Rezzonico u svibnju 1760. javio Dubrovčanima iz Milana da ne može prihvatiti njihovu ponudu, jer je zauzet propovijedima sve do 1771.⁶² Njegov subrat, Girolamo Trento, pisao je u Dubrovnik u siječnju 1761. da može prihvatiti ponuđeno propovijedanje za advent 1762., ali ne i za korizmu 1763., “jer sam već više godina zauzet i za spomenuto razdoblje i za godine koje će doći.”⁶³ U pismu koje je poslao u Dubrovnik u listopadu 1761. Trento je upozorio da je zauzet punih pet godina unaprijed, dok mu slučajno godina 1766. “ostaje srećom slobodna i neopterećena bilo kojom drugom obvezom.”⁶⁴

Zbog ovih razloga nije bilo neobično što su agenti Republike u Rimu s negodovanjem javljali u grad da je u vremenskoj stisci teško naći propovjednika. Benedikt Stay se bez zazora požalio da je u rujnu nemoguće naći propovjednika za korizmu iduće godine, dakle, za približno šest mjeseci unaprijed. Upozorio je, štoviše, da “ako mi ne pomogne neki izvanredni pogodan slučaj, nema više vremena da se za iduću korizmu pronađe dobar, ili barem osrednji propovjednik, jer su u ovo vrijeme svi dobri i osrednji već zauzeti za propovijedaonice i za iduću godinu.”⁶⁵ Izraz “osrednji propovjednik” morao bi pobuditi sumnjičavost,

⁶¹ André Vauchez, »The Saint«, u: *The Medieval World*, ed. by Jacques Le Goff. London: Collins&Brown, 1990: 330-331.

⁶² ASMM, 18. stoljeće, sv. XVII, dokument br. 2215.

⁶³ ASMM, 18. stoljeće, sv. XVII, dokument br. 2218.

⁶⁴ ASMM, 18. stoljeće, sv. XVII, dokument br. 2221.

⁶⁵ ASMM, 18. stoljeće, sv. XVI, dokument br. 2048.

ali činjenica je da su propovijedi tih godina bile izrazito popularne, a dobri govornici rijetki. Svojim skromnim platežnim mogućnostima, ali ni svojom udaljenošću i prometnom izoliranošću Dubrovnik nije mogao konkurirati brojnim talijanskim gradovima. Upravo su ta daljina i nesigurno putovanje morem bili formalni razlozi zašto je nekoliko propovjednika odbilo ponudu iz grada Sv. Vlaha. Dominikanac Vincenzo Maria Botteri je 1796. godine sa žaljenjem odbio poziv, upozorivši da se boji putovanja morem. Opisao je buru, koju je iskusio na rijeci Pò kad se vraćao u Veneciju poslije korizmene propovijedi održane u Mantovi i svoj spas samo čudu pripisao. Odlučivši se ipak na kraju za putovanje u Dubrovnik, i to kopnom do Napulja, a potom brodom, umjesto izravno iz Venecije brodom,⁶⁶ ostao je spriječen zbog političkih previranja u Italiji i francuskog vojnog prodora.⁶⁷ Ranije spomenut franjevac Antonio Lorenzo Pro, u ožujku 1788. opet se javio Benediktu Stayu iz Bologne, upozorivši ga da, unatoč svojoj ranijoj molbi, ne može putovati u Dubrovnik, i to zbog straha od plovidbe koji je iskusio ploveći iz Livorna u Genovu, kad je jedva preživio nezgodu.⁶⁸

Opravniji su, svakako, bili drugi razlozi, poput bolesti ili spriječenosti drugom dužnošću. Augustinac Vincenzo Tei javio je s Malte, u listopadu 1793., da sa zadovoljstvom prihvaća povjerenu propovjedničku zadaću u dubrovačkoj katedrali prilikom adventa 1797. i korizme 1798.,⁶⁹ ali je koncem lipnja 1797. bio primoran javiti da odustaje, i to zbog teške bolesti koja je posve obuzela njegovo tijelo, iskrivila mu vrat i dovela ga do stanja da sam sebi izgleda poput "lûka koji hoda", *come un'arco ambulante*.⁷⁰ Opisao je svoju raniju nadu da će liječnici u međuvremenu uspjeti obnoviti njegovo zdravlje, ali sve se, nažalost, samo pogoršalo i bilo je jasno da ga u takvim okolnostima moraju poštediti naporne dužnosti. Zdravstvene teškoće nisu bile rijetkost ni u pismima diplomatskih agenata iz Rima, koji su time povremeno pravdali dulja razdoblja neaktivnosti. Benedikt Stay žalio se u veljači 1788. da pati od neizdržive kostobolje u rukama i u nogama, pa se ne može sam ni potpisati,⁷¹ dok je Benedikt Veterani u ljeto 1749. godine ozbiljno bolovao od žuči i često povraćao,⁷² a

⁶⁶ ASMM, 18. stoljeće, sv. XXVI, dokument br. 3030.

⁶⁷ Možda zato za 1797. godinu nema podataka o propovjednicima.

⁶⁸ ASMM, 18. stoljeće, sv. XVI, dokument br. 2085.

⁶⁹ ASMM, 18. stoljeće, sv. XVIII, dokument br. 2366.

⁷⁰ ASMM, 18. stoljeće, sv. XIX, dokument br. 2437.

⁷¹ ASMM, 18. stoljeće, sv. XVI, dokument br. 2081.

⁷² ASMM, 18. stoljeće, sv. V, dokument br. 590.

ovom je ozbiljnom bolešću pravdao svoj zakašnjeni kontakt s generalom karmelićana kako bi mu predao molbu svoje vlade, koja traži jednog propovjednika iz njegova Reda za advent 1751. i drugog za korizmu 1752. Ipak, zadatak je uspio obaviti navrijeme.

Činjenica je da su mnogi propovjednici koje je pozivala vlada Republike bili vrlo istaknuti klerici, a to je katkada, zbog niza obaveza, predstavljalo ozbiljnu zapreku njihovu dolasku u grad. Osim slučajeva kada su i po desetak godina unaprijed bili zauzeti propovjedima, znalo bi se dogoditi da zbog nekog drugog razloga moraju otkazati već obećani dolazak. Pritom su obično nudili zamjene, ali ti ponudeni zamjenici u pravilu nisu stizali u Dubrovnik, već bi bio angažiran neki novi propovjednik, ili pak propovijedi ne bi uopće bile održane. Više je takvih primjera. Dominikanac Vito Antonio Cavalloni piše iz Loreta 1774. i moli Republiku za razumijevanje što ne može doći za advent 1776. i korizmu 1777., jer mu se iznenada ponudila prilika za javna predavanja teologije u Ilirskom kolegiju u Loretu umjesto tada ukinutog Reda isusovaca. Svjestan nevolje u koju je nehotice gurnuo Republiku, ponudio je kao svoju zamjenu subrata Cunibertija, također člana Kongregacije Sv. Sabine u Rimu.⁷³ No, umjesto njega, tom je prilikom nastupio dominikanac Gioacchino Maria della Valle.⁷⁴ U dogovoru s Benediktom Stayem, pijarist Aurelio Gama tražio je u studenom 1786. zamjenika za propovjedničku službu u dubrovačkoj katedrali, jer se sam nije mogao odazvati zbog svog nastavničkog poziva. Našli su odgovarajuću osobu u Gaminu subratu Gabrijelu de Cardeñas, koji je bio spreman putovati iz Ancone u Dubrovnik.⁷⁵ Premda je Benedikt Stay početkom siječnja 1787. javio iz Rima da Cardeñas kreće na put, pri čemu je izrazio svoje zadovoljstvo što je u tako kratkom roku uspio osigurati propovjednika,⁷⁶ po našim izvorima advent 1786. propovijedao je pijarist Bernardin,⁷⁷ dok za korizmu 1787. nisu navedeni podaci. Dominikanac Gioacchino Maria della Valle tražio je u srpnju 1780. poštedu u trajanju od dvije godine zbog dužnosti druga i konvizitatora prilikom vizitacije Kongregacije Sv. Sabine, a napomenuo je da se zbog istog razloga odrekao i važnog i časnog priorata u samostanu Trino u Pijemontu. Umjesto sebe, predložio je za Dubrovnik subrata Bernardina

⁷³ ASMM, 18. stoljeće, sv. XIV, dokument br. 1769.

⁷⁴ Cons. Min. sv. 104, f. 219v-220r bis.

⁷⁵ ASMM, 18. stoljeće, sv. XVI, dokument br. 2052.

⁷⁶ ASMM, 18. stoljeće, sv. XVI, dokument br. 2056.

⁷⁷ Bio je izabran za adventskog propovjednika za tekuću godinu već 16. veljače 1786. (Cons. Min. sv. 107, f. 195v).

Cherpija, člana iste Kongregacije.⁷⁸ Međutim, za advent 1780. i korizmu 1781. propovijedao je rektor pijarista u Dubrovniku, Aniceto Baldelli.⁷⁹

Isusovac Aurelio Maria Rezzonico, koji je prije upozoravao Dubrovčane da je jedanaest godina unaprijed zauzet s propovijedima, zamolio je kasnije za dodatnu odgodu. Pišući im iz Rima 9. srpnja 1768., zahvalio se na ponudenoj službi u dubrovačkoj katedrali pod izgovorom da je postao rektorom Kolegija Družbe Isusove u Rimu, i to po izričitoj papinoj volji. Zbog toga je, kako navodi, morao otkloniti više drugih ponuda da ide propovijedati u talijanske gradove i zamolio je vlasti Republike da uvažavaju izneseni razlog i pronadu drugog korizmenog propovjednika.⁸⁰ Zato je tada nastupio dominikanac Antonio Gatti.⁸¹ Svjesni problema da je teško naći zamjenu, propovjednici su se redovito ispričavali ako bi bili primorani odbiti poziv.

S druge strane, neki su tražili više vremena za pripremu. Dominikanac Mikelandelo Mitrović, pišući iz Murana kod Venecije u svibnju 1746., prihvatio je tu čast, ali je pritom zamolio za odgodu s 1747. na iduću, 1748. godinu za advent i 1749. godinu za korizmu. Upozorio je na prekratak vremenski rok da bi se temeljito pripremio za potrebni zadatak.⁸² Unatoč pravim izljevima skromnosti, koji su obilježavali brojna pisma, vrlo se rijetko događalo da je netko postupio poput Mitrovića. Svojevrsan obrazac skromne izjave propovjednika ponudio je već kapucin Giovanni Battista Agosti,⁸³ pišući iz Cremona 6. studenog 1704. godine: “Primio sam 5. studenog naredbe Vaših Svjetlosti u pismu od 30. rujna, na koje ponizno odgovaram, nudeći se spreman služiti Vam za korizmu 1707., kao i za advent 1706. godine, u slučaju da se Vaše Svjetlosti ne budu izvoljele poslužiti nekim zamjenikom u toj službi. Žao mi je samo što se moji talenti ne mogu mjeriti s vrijednošću Vaših Svjetlosti i čašću tako plemenite dužnosti, te teško mogu iskazati s kolikim poštovanjem primam i koliko žudim odgovoriti na takvu milost, u punoj mjeri sa svojom obvezom. Uza sve to bit ću vrijedan časti koju su mi Vaše Svjetlosti velikodušno ukazale, a moju nedostatnost uzvisuje slava što se mogu pokoriti Vašim

⁷⁸ ASMM, 18. stoljeće, sv. XV, dokument br. 1912. Također ASMM, 18. stoljeće, sv. XXVI, dokument br. 3381.

⁷⁹ Cons. Min. sv. 106, f. 37v.

⁸⁰ ASMM, 18. stoljeće, sv. XII, dokument br. 1464.

⁸¹ Cons. Min. sv. 102, f. 81r bis.

⁸² ASMM, 18. stoljeće, sv. XXIII, dokument br. 2894.

⁸³ Uz njegovo ime često stoji i oznaka *chierico regolare*.

naredbama.”⁸⁴ Ovome, dakako, valja dodati i gotovo poslovične želje za uspjeh i napredak Republike. Bosonogi karmelićanin, Gaspar Antonio de Santa Anna iz Milana, namijenjen za propovjednika 1752. godine, to je ovako formulirao: “Mogu Vas uvjeriti da nikad neću prestati moliti Svevišnjeg da sačuva Vaše Svjetlosti i tu, kroz tolike naslove preslavnu i presjajnu Republiku.”⁸⁵

Propovjednici su često unaprijed zahvaljivali na povjerenoj časti, a znali su odgovoriti i na povratku u Veneciju, približno dva tjedna po odlasku iz Dubrovnika. Isusovac Giovanni Battista Cancellotti, pišući iz Genove u travnju 1716., ponosno je naveo da je posvuda hvalio Dubrovnik, tako te su drugi počeli vjerovati da je i on dubrovački podanik.⁸⁶ Tome je jamačno dala povoda i činjenica da je od 1703. godine radio kao učitelj u dubrovačkom Kolegiju Družbe Isusove.⁸⁷ Ovi primjeri svjedoče o snažnom uzajamnom povjerenju između Republike i stranih propovjednika. Ono se podrazumijevalo već unaprijed, jer bez njega ne bi uspješno djelovali u gradu. Ipak, njihove aktivnosti tijekom boravka u Dubrovniku pokazuju da su međusobni dodiri stajali na različitim temeljima.

4. Strani propovjednici u Dubrovniku

Pisma kojima su knez i vijećnici Republike pozivali strane propovjednike odišu priznanjima njihovoj učenosti, dostojanstvenu životu i vjerskome žaru. Kad bi cijela propovijed dobro završila, nerijetko bi uputili posebnu pismenu zahvalu generalu Reda koji je poslao propovjednika. Kao osobita zanimljivost navodi se slučaj franjevca kapucina Ansovina da Camerina iz travnja 1702., koji je čak odbio primiti uobičajeni dar Republike za adventske i korizmene propovjednike.⁸⁸ General njegova Reda, fra Bernardo di Saluzzo, zahvaljujući Dubrovčanima na pohvalama ovom propovjedniku koncem lipnja 1702., i sam se odrekao ponuđenog dara, dopustivši Dubrovčanima da s njim postupe po svojoj volji.⁸⁹ Isusovac Dragopuli, pak, bio je osobito zaslužan što je,

⁸⁴ ASMM, 18. stoljeće, sv. II, dokument br. 218.

⁸⁵ ASMM, 18. stoljeće, sv. IX, dokument br. 976. Pismo je napisano u Bologni 10. lipnja 1752. Sličnim željama za napredak i očuvanje Republike i vlastele završavala je i gotovo svaka molba dubrovačkih fratara Senatu za financijsku pomoć.

⁸⁶ ASMM, 18. stoljeće, sv. VII, dokument br. 953.

⁸⁷ *Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 45.

⁸⁸ *Minute di Lettere di Ponente*, serija 27.7, sv. 5, f. 274 (DAD).

⁸⁹ ASMM, 18. stoljeće, sv. II, dokument br. 206.

dolazeći propovijedati u Dubrovnik, 1750. donio i kristalni relikvijar za crkvu Sv. Ignacija, u kojemu se nalazila jedna vlas sv. Frana Ksaverskog.⁹⁰ Autentičnost relikvije svojim su potpisima jamčili kardinal Annibale Albani i sam Dragopuli.⁹¹

Znalo se dogoditi da poziv u Dubrovnik u svojstvu adventskog i korizmenog propovjednika stranim klericima bude tek krinkom za ozbiljniju i težu zadaću. Tako je 1701. zabilježeno više nereda u Dubrovačkoj kongregaciji Dominikanskog reda, osobito u samostanima izvan gradskog područja u kojima je katkad boravio samo po jedan fratar.⁹² Zato je pozvan dominikanac Egidio Scameroni da zavede red, a ujedno je i propovijedao u katedrali. Sve je, dakako, opravdano brigom vlasti koja oduvijek bdije nad položajem dominikanske Kongregacije.

S tim u vezu valja svakako dovesti i skori kasniji pokušaj, u travnju 1705., da se dominikanski studij u gradu organizira s istim povlasticama kao u Bologni i drugim povlaštenim sveučilištima. To je sadržaj pisma upućenog dominikanskom generalu Antoninu Clocheu, kojega su ujedno molili da im pošalje odgovarajućeg propovjednika za advent i korizmu, a pišući neposredno potom, 7. travnja 1705., Francescu Ruggeriju, agentu u Rimu, potanko su razradili svoju želju i obrazložili je potrebom da domaći predavači, kao i strani koji budu poslani na rad u dubrovački Dominikanski samostan, steknu jednake povlastice kao i njihovi kolege u Italiji.⁹³ Agent Ruggieri trebao je prosljediti molbu Republike i za nju se zauzeti kod generala Reda, potom kod dubrovačkih kardinala zaštitnika i na kraju kod pape, ali ova inicijativa ipak nije urodila željenim plodom.

Bilo je, dakako, ponekad i licemjerja s dubrovačke strane. Koncem 1700. smatrali su uputnim upozoriti Francesca Pierizzija, koji je tada zastupao njihove interese u Rimu, da nikako ne bi bilo dobro ako bi novim dubrovačkim nadbiskupom postao otac Visconti Borromeo, jer su ga "vrlo dobro upoznali tijekom njegova kratkog boravka u gradu."⁹⁴ Naime, prijetvorni Dubrovčani su u svibnju 1699. prividno sa zahvalnošću pisali u Milano dostojanstvenom

⁹⁰ Dragopuli je doplovio u Dubrovnik iz Ancone 6. kolovoza 1750. kako bi propovijedao u katedrali za advent i korizmu. U Kolegij Družbe Isusove u Dubrovniku došao je na poziv rektora, oca Giovannija Andree Lupatija. *Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 100.

⁹¹ *Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 102.

⁹² *Minute di Lettere di Ponente*, sv. 5, f. 162.

⁹³ *Lettere di Ponente*, sv. 43, f. 100v-101r.

⁹⁴ *Lettere di Ponente*, sv. 42, f. 99v.

cistercitu, Prečasnom Ilarionu Viscontiju Borromeu, zahvaljujući mu srdačno za napore koje je za boravka u gradu uložio u svoju apostolsku službu na korist duša i nadajući se da se sretno vratio brodom u Veneciju.⁹⁵

No, čini se da nisu hinili naklonost spram isusovca Ardelija Della Belle, moleći ga da se opet vrati u grad čim završi svoju misiju po Dalmaciji, a o tome su pisali i generalu isusovaca.⁹⁶ Životnost Della Bellinih propovijedi postala je čak izvorom za opis svakodnevnog života u Dubrovniku tog vremena.⁹⁷ Dok su znali pozivati dominikance kako bi ojačali stegu u Dubrovačkoj kongregaciji, s isusovcima pak bili su zadovoljni ako bi, pored redovitih propovijedi, dali i doprinos u izvođenju školske nastave u Kolegiju Družbe. Kad su 14. prosinca 1703. pisali agentu Ruggediju u Rim, obavijestili su ga o pismu poslanom generalu isusovaca Tirsu Gonzalesu, od kojega nisu tražili samo propovjednika, već i jednog nastavnika filozofije, uz molbu da potvrdi oca Cancellottija na još dvije godine u toj službi.⁹⁸ Slično je bilo s Korzikancem, ocem Silvestrom Levie, rodnom iz Aiaccia, koji je 1747. došao kao novi učitelj u niži razred Kolegija, a propovijedao je u katedrali na Veliki četvrtak u korizmi 1748., jer tada nije bilo drugog propovjednika. Za svoj napor nagrađen je čokoladom i kavom.⁹⁹ Isto se dogodilo ocu Antoniju Morcelliju 1764., također nastavniku iz Kolegija. Na molbu Malog vijeća, pristao se javno obratiti vjernicima u katedrali pred Uskrs, "u čemu je uspio na opće zadovoljstvo grada. Država mu je darovala mnogo oka kave i šećera."¹⁰⁰ Njihov subrat Francesco Gherardi iz Rimske provincije Reda, koji je 1753. pozivao na pokoru u gradskoj prvostolnici, po tvrdnji ljetopisca dubrovačkog Kolegija Družbe Isusove, stekao je pak više prijatelja svojim srdačnim i ljubaznim ponašanjem, nego sadržajem propovijedi.¹⁰¹

Pojedini su propovjednici znali dolaziti u grad čak u vidu diplomatskih emisara. Klerik Giovanni Battista Agosti iz Cremona s velikom je mukom doputovao u prosincu 1706. Po njegovim pismima, Cremona se tada našla u

⁹⁵ *Lettere di Ponente*, sv. 42, f. 11v.

⁹⁶ *Lettere di Ponente*, sv. 43, f. 61r.

⁹⁷ N. Sironić-Bonefačić, »La vita a Ragusa alla fine del Seicento nelle prediche di Ardelio Della Bella.«: 27-38.

⁹⁸ *Lettere di Ponente*, sv. 43, f. 54v.

⁹⁹ *Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 93-94.

¹⁰⁰ Međutim, navedeno je da nije bila toliko posjećena njegova priredba prigodom blagdana sv. Alojza Gonzage, kasnije održana svečano u Kolegiju (*Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 159).

¹⁰¹ *Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 122.

ratnom vihoru između francuskih i španjolskih trupa, čiji je podanik bio i sam. Naime, španjolski veleposlanik u Veneciji, knez Di San Bonno, pisao je 12. lipnja 1707. u Dubrovnik da bi iznio svoje zadovoljstvo zbog dobrog odziva *con applauso universale* kojim su popraćene Agostijeve korizmene propovijedi u gradu. O tome ga je izvijestio sam Agosti, predavši mu pismo dubrovačke vlade od 30. travnja iste godine.¹⁰² Zato je veleposlanik obnovio svoje osjećaje poštovanja, zahvalnosti i naklonosti prema gradu.¹⁰³ Agosti se dobro ponio, tim više zbog neprilika u kojima se nalazio, jer je prethodno upozorio da je i sam njegov samostan u Cremoni pretvoren u bolnicu francuske vojske.¹⁰⁴ Očito se tada našao neposredno ugrožen ratom za španjolsku baštinu, koji je trajao od 1701. do 1714. Dubrovčani su, zahvalni zbog njegova dolaska, kasnije čak jamčili za njegovo zdravlje, pišući svome agentu Ludovicu Cremoni u Veneciju, 20. svibnja 1707., kada su izrazili nadu da Agosti neće na povratku imati nikakvih nevolja, jer je boravio u krajevima blizu Osmanskog Carstva, gdje hara zaraza.¹⁰⁵

Sukladno srednjovjekovnoj praksi, kad su “propovjednici zahtijevali konkretne znakove duhovne obnove koju su postizali, pa su misije često završavale lomačom na kojoj su spaljivane kockarske igračke i ženski ukrasi”,¹⁰⁶ ovih je pojava bilo i u propovjedničkom miljeu Dubrovnika 18. stoljeća. Za ponovljenog boravka isusovca Giovanni Battista Cancellottija u gradu 1718.-19. i njegovih propovijedi u crkvi Sv. Vlaha jasno su se pokazali snažni učinci koje je postigao, kako bilježi ljetopisac isusovačkog Kolegija u Dubrovniku. Tada su, naime, pod raspećem paljene i trgane knjige, a uslijedile su pomirbe i obnove dobrih odnosa među ljudima, na korist cijele zajednice.¹⁰⁷ Uz jutarnje propovijedi u katedrali, Cancellotti je u crkvi Sv. Vlaha osam večeri držao oratorije, pri čemu se i bičevao. Ti su se oratoriji držali u crkvi gradskog parca do 1725., a poslije u crkvi isusovačkog kolegija.¹⁰⁸ To svakako daje povoda za tvrdnju da su “u 18. stoljeću propovijedi odista davale pečat duhovnom i javnom životu”.¹⁰⁹

¹⁰² *Lettere di Ponente* sv. 44, f. 23r.

¹⁰³ *ASMM*, 18. stoljeće, sv. IV, dokument br. 437.

¹⁰⁴ *ASMM*, 18. stoljeće, sv. II, dokument br. 226.

¹⁰⁵ *Lettere di Ponente*, sv. 44, f. 29r.

¹⁰⁶ A. Vauchez, »The Saint.«: 331.

¹⁰⁷ *Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 50.

¹⁰⁸ M. Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, sv. II: 106. Tvrdi se i da je Cancellotti uveo te oratorije, koje su isusovci održavali sve do 1771. Tako navodi *Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 166.

¹⁰⁹ N. Lonza, *Kazalište vlasti. Ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*: u tisku.

5. Položaj domaćih propovjednika

Odnose vlade Republike sa stranim propovjednicima obilježavali su uzajamno povjerenje i osjećaj zahvalnosti. Budući da je njima uglavnom plaćan i veći honorar, što je bilo regulirano zakonom, možemo pretpostaviti da su domaći propovjednici bili u slabijem položaju, te da se njima utjecalo samo kad bi stranac odbio suradnju. O tome svjedoče i ranije razmotreni slučajevi s isusovcima iz dubrovačkog Kolegija. Međutim, bilo je više iznimki. Franjevac opservant Sebastijan Slade Dolci bio je najčešći propovjednik u dubrovačkoj katedrali za advent i korizmu, jer je izlagao čak sedam puta u razdoblju od 1729. do 1771. Kao odani sin svoje domovine, Dolci je zahvaljivao za ukazanu čast.¹¹⁰ Već kad su ga izabrali da propovijeda po šesti put za advent 1759. i korizmu 1760., naglasio je ponosno u pismu datiranom 22. ožujka 1758. u San Cassianu u Veneciji da “ne može izraziti osjećaje poštovanja i zahvalnosti koji ga obuzimaju” te želi “položiti i sam život u službi Njihovih Svjetlosti, a kamoli svoje nemjerljive napore.” Ipak, kad se po sedmi put popeo na propovjedaonicu u dubrovačkoj katedrali, uputio je oštre riječi kritike Senatu. Po riječima njegova subrata fra Inocenta Čulića, koji je o tom događaju pisao sredinom 19. stoljeća, Dolci je dokazao da je “Senat bio bez novca, bez oružja i bez uma”. Te drske riječi, dakako, razbjesnile su vijećnike, koji su ga htjeli smjesta skinuti s propovjedaonice, ali, po Čuliću, jedan od učenijih senatora ga je podržao, govoreći da bi Dolci u protivnom pisao i objavljivao protiv Senata, da bi ga Sv. Stolica obranila te bi se vratio proslavljen.¹¹¹ Bilo kako bilo, činjenica je da je Dolci svojim istupima ipak znao izazvati negodovanje i u vrhovima vlastita Reda, što se vidi iz pisma koje je dubrovačkom Senatu iz Rima 10. rujna 1765. poslao Giuseppe Maria di Vedano, generalni komesar Reda.¹¹² Osudivši svog subrata “zbog strančarenja u Provinciji i nesuglasnosti s vladom”, generalni komesar pohvalio je odluku dubrovačke vlade da se na područje Republike dovedu provincijali iz drugih provincija.

Nema mjesta tvrdnji da se Dolci sukobio sa Senatom zbog svog neplemičkog podrijetla. Ipak, katkad su se doista osjećale razlike između plemića i pučana prilikom postavljanja na propovjedničku čast, pa je pučanin Ivo de Angeli

¹¹⁰ *ASMM*, 18. stoljeće, sv. IX, dokument br. 1049.

¹¹¹ Inocent Čulić u pismu Francescu Carrari u Split 26. ožujka 1844. godine. Pismo se nalazi u zbirci u knjižnici Arheološkog muzeja grada Splita, rukopis br. 49-g-1.

¹¹² *AMB*, kutija II, dokument br. 123. Također: J. Sopta, *Spisi Franjevačke provincije u Dubrovniku: analitički inventar*: 71.

pisao da je katedralni kanonik Jeronim Bona, koji je propovijedao 1721., mogao prihvatiti tu dužnost zbog svog plemićkog podrijetla, pri čemu je imao utjecajne prijatelje koji su mu pomogli.¹¹³ Čini se da Angelijeve riječi nisu bile isprazne u pogledu Boninih utjecajnih prijatelja u gradu, jer je baš njihovim zauzimanjem ovaj kanonik katedrale ubrzo postao trebinjsko-mrkanjskim biskupom, u srpnju 1723. godine.¹¹⁴ Nepobitno je da su u katedrali propovijedali i dubrovački pučani, a dolazili su i do visokih crkvenih položaja. Takav je propovjednik bio Frano Dimitrović, rođen 1691. godine, sin Krista, pisara u odjelu za prehranu (*Officio della Grassa*) i pjesnikinje Marije Dimitrović (Dimitri) rođene Bettera.¹¹⁵ Bio je pijarist, na glasu po učenosti,¹¹⁶ a propovijedao je u katedrali za advent 1740. i korizmu 1741.¹¹⁷ Franjevac Angelo Franchi istakao se kao katedralni propovjednik u adventu 1719. i korizmi 1720. godine prije nego što je postao čak i dubrovački nadbiskup.¹¹⁸ Možda zbog skore smrti njegova prethodnika, dominikanca Rajmunda Gallanija u ožujku 1727., tada nisu bile ni održane korizmene propovijedi, pa o njima nema podataka. Ne zaboravimo ni dominikanca Hijacinta Mariju Milkovića, stonskog biskupa, koji je 8. travnja 1747. primio ukupno 400 dukata kao nagradu za adventske i korizmene propovijedi te dodatnu potporu za svoj biskupski položaj.¹¹⁹

¹¹³ M. Deanović, »Odrzi talijanske akademije«: 106.

¹¹⁴ *Lettere di Ponente*, sv. 49, f. 61r. Početkom travnja 1724. Jeronim Bona primio je od Malog vijeća 176 dukata za svoj prihod u svojstvu trebinjsko-mrkanjskog biskupa, u skladu s odlukom Senata od 10. ožujka iste godine, kako stoji u *Cons. Min.* sv. 91, f. 140r bis. Međutim, Senat je 25. studenog 1726. zaprijetio biskupovu bratu Marinu Boni da će izgubiti plemstvo i biti prognan iz Dubrovnika s cijelom obitelji ako njegov brat, kanonik Jeronim Bona, uz postavljanje na položaj trebinjsko-mrkanjskog biskupa, prihvati i plaću iz kirografa. Ako je pak već prihvatio, mora se odreći (*Cons. Rog.* sv. 153, f. 77v-78v). Kirografom su nazivana sredstva koja su stizala iz Rima i većinom su bila namijenjena obnovi crkvenih objekata, *pro aedificia sacra*.

¹¹⁵ Zdenka Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: JAZU, 1970: 147-148. O njemu i njegovom bratu Antunu, koji su se istaknuli kao klerici u obitelji koja je brojila deset dječaka i dvije djevojčice, piše i Francesco Maria Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, sv. II. Ragusa: presso Antonio Martecchini, 1803: 239.

¹¹⁶ Sebastijan Slade, *Fasti Litterario-Ragusini. Dubrovačka književna kronika*, ur. i prev. Pavao Knezović. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001: 104.

¹¹⁷ *Cons. Min.* sv. 94, f. 283v.

¹¹⁸ B. Rode, *Necrologium fratrum Minorum*: 73. Ovog propovjednika arhivski izvori navode samo kao *Angelo da Ragusio*, uz oznaku pripadnosti Franjevačkom redu. O njegovu imenovanju za dubrovačkog nadbiskupa izravno je odlučivao Senat glasanjem između njega i protukandidata Marina Andrijašija, titularnog nadbiskupa Sofije. Izbor je održan 17. ožujka 1727., kako stoji u *Cons. Rog.* sv. 153, f. 126r.

¹¹⁹ *Cons. Min.* sv. 96, f. 92r. Ovaj slučaj budi asocijaciju na franjevca Vicka Lupija, koji kao stonski biskup nije smio propovijedati u dubrovačkoj katedrali, jer mu je Rimski Kurija zabranila da propovijeda u drugoj dijezi.

Dok su mnogi domaći propovjednici bili predmetom odobravanja vlasti, bilo je i kontroverznih, poput Sebastijana Slade Dolcija, usprkos njegovoj učenosti,¹²⁰ ili kanonika Stjepana Rusića. On je čak bio predmetom rasprave na sjednici Senata 14. ožujka 1727., kada su povukli dozvolu za propovijed u katedrali koju mu je već bilo dodijelilo Malo vijeće. Senat je istom prilikom dodao da mu se pravo propovijedanja ne može dati ni ubuduće, osim milošću tog najvišeg političkog tijela Republike. Ujedno se od prokuratora katedrale zatražilo da mu oduzmu i svakodnevnu misu, koja mu je također bila dana, i neka se dâ drugima.¹²¹ U skladu s uobičajenom jezgrovitošću zapisa iz senatskih knjiga, tako ni ovdje, nažalost, nisu navedeni razlozi za tako strogu zabranu. Na temelju drugih izvora, možemo je povezati s njegovim ambicijama koje su išle i do položaja stonskog ili trebinjsko-mrkanjskog biskupa, što jamačno nije bilo po ćudi mnogim domaćim uglednicima.¹²² Ipak, o Rusiću se opet raspravljalo u Senatu u siječnju 1729., kada su ove stroge odredbe povučene, a istom su prilikom izglasane i poznate odluke da samo domaći ljudi smiju propovijedati, kao što je precizirano i da trebaju propovijedati triput tjedno, uz naknadu od 150 dukata.¹²³

Najbolji domaći propovjednici, poput isusovca Bernarda Zuzzerija (1682-1762)¹²⁴ i franjevca opservanta Sebastijana Slade Dolcija, uvelike su putovali. Slade je u autobiografskom zapisu naveo katedrale u kojima je propovijedao za advent i korizmu od 1723. do 1771. Obuhvaćeno je više gradova na istočnoj obali Jadrana i u Italiji, kao što su Kotor, Pula, Firenca, Napulj, Genova, Rim, Lucca.¹²⁵ Za dominikanca Hijacinta Mariju Milkovića, koji je kasnije stekao čast stonskog biskupa, njegov subrat Serafin Cerva naveo je da je propovijedao u Rimu, Napulju, Genovi i “više puta u brojnim drugim znamenitim talijanskim gradovima”, kao što je za advent i korizmu propovijedao i u rodnom gradu,

¹²⁰ Zanimljiva je anegdota o Dolcijevoj upotrebi pasivnog oblika *potestur* tijekom obraćanja senatorima na propovijedi. To je izazvalo njihov smijeh, jer takav gramatički oblik ne postoji. No, Dolci ih je kasnije navodno uspio razuvjeriti. O tome vidi: Ivan kanonik Stojanović, *Dubrovačka književnost*. Dubrovnik: Srpska dubrovačka štamparija A. Pasarića, 1900: 126.

¹²¹ *Cons. Rog.* sv. 153, f. 123v.

¹²² U tom pravcu kreću se slutnje Serafina Cerve, kako navodi u *Bibliotheca Ragusina*, sv. 4: 127.

¹²³ *Cons. Rog.* sv. 154, f. 95v.

¹²⁴ U pismu diplomatskom agentu u Rimu, Francescu Parentiju, Zuzzerija su dubrovačke vlasti opisale kao “vrlo učena svećenika, mudra i dobra ukusa za sve vrste književnosti, osobito za sakralnu.” *Lettere di Ponente*, sv. 48, f. 216r.

¹²⁵ Jozo Sopta, »Znameniti dubrovački biograf, franjevac Sebastijan Slade-Dolci (2.IV.1699.-1.VI.1777).« *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 5 (1995): 298-299.

gdje su ga slušali “ne bez pljeska i pohvalnog žamora sviju.”¹²⁶ Iako u mnogo skromnijoj mjeri, bilo je putovanja propovjednika i na lokalnoj razini, pri čemu se ipak prelazilo u drugu državu i na područje druge nadbiskupije. Primjerice, budući da je gvardijan dubrovačkog samostana Male braće, otac Serafin Gurić, s Pelješca otišao propovijedati za korizmu u Kotor, provincijal otac Celzo iz Dubrovnika je privremeno za gvardijana samostana Male braće odredio oca Beninja Mitrovića iz Slanoga, kako je zabilježeno 4. veljače 1796.¹²⁷

Posebni su bili odnosi s Mikelandelom Bosdarijem, generalom kapucina, rodnom iz Dubrovnika. On je smatrao svojom osobitom čašću što subraču može poslati da za advent i korizmu propovijedaju u njegovu zavičaju, a Dubrovčani su se pak ponosili što imaju tako ugledna sugrađanina, koji se dokopao generalske časti u jednom od crkvenih redova. Primjerice, Bosdari je pisao svojoj vladi iz Marseillesa 10. lipnja 1715. da je s osobitim zadovoljstvom primio vijesti o uspješnim propovijedima koje je u Dubrovniku održao njegov subrat Domenico da Monte, tim više što je “Božja Providnost njega, najsretnijeg podanika Njihovih Svjetlosti, postavila na čelo uprave Reda kapucina.”¹²⁸ Naglasivši u istom pismu da mu je ta vijest bila golema utjeha, jer je iznad svega htio da Njihove Svjetlosti budu dobro uslužene, prihvatio je ujedno zadovoljstvo dubrovačke vlade kao dokaz njezine naklonosti Redu kapucina.¹²⁹ Bosdarijev ugled i trajne veze s rodnim gradom nesumnjivo su utjecale i na njegova nasljednika na tom položaju, Sigismunda iz Ferrare, koji je skrušeno javio Dubrovčanima da se može samo nadati da će biti sličan Bosdariju po duhovnim vrlinama, premda ne zaostaje za njim u poštovanju Dubrovačke Republike i Njihovih Svjetlosti.¹³⁰ Serafin Marija Cerva istaknuo je i Bosdarijeve osobne propovjedničke vrline.¹³¹ U svojstvu vrhovnog poglavara Kapucinskog reda skrbio je i o drugim propovjednicima s hrvatskog govornog područja, pa

¹²⁶ S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, sv. II/III: 152.

¹²⁷ *AMB*, kutija III, dokument br. 29. Također: J. Sopta, *Spisi Franjevačke provincije u Dubrovniku: analitički inventar*: 84. Biografski isječak o fra Serafinu Guriću daje B. Rode, *Necrologium fratrum Minorum*: 140-141.

¹²⁸ *ASMM*, 18. stoljeće, sv. VII, dokument br. 952.

¹²⁹ Dokaz da su Dubrovčani i kasnije cijenili kapucinski Red jest i činjenica da su od adventa 1772. do korizme 1776. četiri kapucinska fratra propovijedali u katedrali. Vidjeti prilog 1.

¹³⁰ *...nè altro più ardentemente bramo, che di secondare la traccia e l'esempio lasciatomi dal fù dignissimo Generale Padre Bosdari, benchè di talento e di spirito assai inferiore a quel grand'uomo, ma non già di stima e di venerazione per codesta ragguardevolissima Repubblica e per le Signorie loro Illustrissime.* (*ASMM*, 18. stoljeće, sv. XXIII, dokument br. 2895).

¹³¹ *...vir doctrina non minus quam sanctitate clarissimus ...tanto ingenio, tanta eruditione ac doctrina praeditus... conciones eius atque Mariani sermones in pretio habentur...* (S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, sv. II/III: 486).

je tako 1714. godine odobrio i prvi od pet svezaka zbornika propovijedi *Hrana duhovna za ovčice keršćanske*, koji je od 1715. do 1734. objavio zagrebački kapucin Štefan Zagrebec (1669-1742).¹³²

Pa ipak, i njemu je trebalo vremena da pronade odgovarajućeg propovjednika i povjeri mu službu u gradu, unatoč povremenom nestrpljenju Dubrovčana. Naime, početkom listopada 1714. diplomatski agent u Rimu, Francesco Parenti, primio je pismo dubrovačke vlade s obaviješću da su preko Bosdarija, generala kapucina, tražili propovjednika za advent 1717. i za korizmu iduće 1718. godine, na što je Bosdari samo odgovorio da će im udovoljiti i da je komesaru Reda povjerio da navrijeme pronade propovjednika. No, kako nisu primili drugih vijesti, zatražili su od Parentija da se raspita i provjeri kod spomenutog oca komesara (ili, u njegovoj eventualnoj odsutnosti, kod oca generalnog prokuratora) tko će biti propovjednik, gdje se nalazi i kad će stići, kako bi vlada znala.¹³³ Međutim, tada Bosdari nije izvršio svoju dužnost i, umjesto kapucina, u katedrali je korizmu propovijedao benediktinac Moreno. Sličan se slučaj dogodio krajem kolovoza 1712., kada je Marin Marinov Caboga primio uputu u Rimu da prenese Bosdariju poziv da pronade propovjednika za dubrovačku katedralu za advent 1714. i korizmu 1715. No, Caboga je prethodno trebao razgovarati s Bosdarijem i provjeriti što on o tome misli. Ako Caboga uoči da je Bosdari dobro raspoložen, predat će mu pismo iz Dubrovnika. Uoči li pak Caboga neku prepreku, tada neće uručiti pismo, već će se obratiti generalnom prepoštu isusovaca, za kojega je vlada sigurna “da neće iznevjeriti, kao što je dokazao više puta.” Napokon, od Caboge traže da im potanko odgovori što se dogodilo, a svom odgovoru treba priložiti neuručeno, od dva pisma koja je dobio.¹³⁴ Već znamo da je Bosdari tom prilikom dao povoljan odgovor i u predviđenom je roku u katedrali propovijedao kapucin Domenico a Monte. Pričuvno pismo, namijenjeno isusovačkom prepoštu za slučaj da kapucini ne prihvate poziv, napisano je s istim izrazima kao za kapucine. Time se vlada htjela osigurati da će jedan propovjednik svakako stići.

U smiraj Republike, franjevac Antun Agić, znameniti prepisivač latinskih tekstova koji se do danas čuvaju u knjižnici samostana Male braće,¹³⁵ zamolio

¹³² Hrvojka Mihanović-Salopek, *Iz duhovnog perivoja*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2006: 87.

¹³³ *Lettere di Ponente* sv. 46, f. 63r.

¹³⁴ *Lettere di Ponente* sv. 45, f. 203v.

¹³⁵ Katalogizirani su njegovi prijepisi stihova Damjana Beneše, Ilije Crijevića, Junija Palmotića, Rajmunda Kunića, kao i zbirke dokumenata iz Državnog arhiva u Dubrovniku, značajnog izvora za crkvenu povijest Republike. O tome više: Mijo Brlek, *Rukopisi Knjižnice samostana Male braće u Dubrovniku*, knjiga I. Zagreb: JAZU, 1952.

je 1798. za milost da ga se zamijeni kao propovjednika, i to zbog boravka u Carigradu u svojstvu diplomatskog predstavnika Republike, gdje je ujedno predavao filozofiju.¹³⁶ Agićeve riječi podsjećaju nas na molbu dominikanca Vita Antonija Cavallonija 1774. da uvažuje njegove razloge za nedolazak zbog održavanja nastave u Loretu. Kako vidimo, ni u Dubrovniku nije manjkalo vrlo učenih propovjednika. Ipak, osobito su se cijenile govorničke kvalitete. Najviše zbog toga su se “obraćanja propovjednika dubrovačkom puku pamtila i prepričavala”.¹³⁷ Tako je kanonik Đuro Ferić (1739-1820) u elegijskim distisima opjevao vještinu vrsnog propovjednika, isusovca Đura Bašića, koji je u svojstvu “glasnika Božje riječi”, u punoj mjeri bio “gospodar ljudskih srdaca.”¹³⁸ Ova osobina doista dolazi do izražaja, s obzirom da je uloga korizmenih i adventskih propovjednika bila posve dovršena tek kad bi pastva poslije propovijedi pohrlila u isповjedaonice.

6. Dodir sa slušateljima: jezik propovjednika

Učenost i moralne vrednote obilježavale su svakog dobrog propovjednika. Ipak, on nije mogao doista uspjeti ako nije vladao govorničkom vještinom. O posljedicama tog nedostatka dobro svjedoči slučaj franjevca Angela Dolcija, mlađeg Sebastijanova brata, koji je 1761. nastupio u dubrovačkoj katedrali. Nije se ni izdaleka približio ugledu starijeg brata, a za to se navodi sljedeći razlog: “Nedostajala mu je potrebna vještina izražavanja i iskazivanja misli. Zato se nikad nije proslavio, iako po učenosti nije zaostajao za bratom. Više je puta propovijedao u crkvi Male braće na ‘ilirskom’, a jednom i u katedrali, na talijanskom. Međutim, kako nije bio prirodno nadaren za sve one vještine koje su potrebne crkvenom govorniku, nije stekao glas ni osrednjega propovjednika”.¹³⁹

Nedostatke u govorničkoj vješтини nastojalo se otkloniti odgovarajućim školovanjem, čak i kasnijom podjelom stupnjeva na temelju praktičnog rada.

¹³⁶ B. Rode, *Necrologium fratrum Minorum*: 134-135.

¹³⁷ Slavica Stojan, *Anica Bošković*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1999: 13.

¹³⁸ *Hrvatski latinisti*, sv. II. ur. Veljko Gortan i Vladimir Vratović. *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 1970: 632-633. Zabilježeno je da je Bašić propovijedao na talijanskom jeziku u katedrali za advent, počevši od 28. studenog 1734., te je potom nastavio i za korizmu 1735. Tempo propovijedi bio je uobičajen, triput tjedno, kako navodi *Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: IX, 66.

¹³⁹ B. Rode, *Necrologium fratrum Minorum*: 96.

Za vršenje službe propovjednika Mala su braća imala posebne naslove: nedjeljni propovjednik (*praedicator dominicalis*), blagdanski propovjednik (*praedicator festivalis*) i sjajni propovjednik (*praedicator clarissimus*),¹⁴⁰ ujedno i najviši naslov franjevac za propovjedničku dužnost. Za razvoj propovjedništva od posebnog je značaja odredba kojom je franjevački general Reda, Pasquale Franconi od Varese, 19. kolovoza 1768. odredio da u franjevačkim školama osobitu brigu treba posvetiti studiju govorništva.¹⁴¹ Kako je škola pri samostanu Male braće imala dugu tradiciju u našem gradu, lako je zaključiti da su ove odluke ubrzo bile usvojene i na području Republike. Zanimljivo je da je sačuvano pismo kojim isti franjevački general Dubrovčanima čestita Božić, pišući im iz Rima 9. prosinca 1786.,¹⁴² a sedam godina kasnije njegov subrat Domenico de Varese zamijenio je kao katedralni propovjednik za advent u dubrovačkoj katedrali pijarista Marcellina Chianeu.¹⁴³

Lucas a Linda, talijanski povjesničar koji je sedamdesetih godina 17. stoljeća, u djelu "Opći i pojedinačni odnosi i opisi svijeta",¹⁴⁴ pobliže opisao Dubrovnik, smatrao je korisnim napomenuti da "Dubrovčani svake godine dovode iz Italije, uz veliki trošak, nekog uglednog propovjednika da u njihovoj katedrali propovijeda za advent i korizmu, iako im ne nedostaje dobrih propovjednika kojima to na njihovu jeziku uspijeva zadivljujuće dobro."¹⁴⁵ Dvojstva između domaćih i stranih propovjednika svjesni su i drugi autori, pa je tako dominikanac Serafin Cerva spomenuo da su "za došašće i korizmu govorene propovijedi za Senat na talijanskom, a za puk na narodnome jeziku",¹⁴⁶ što je prirodno potaknulo na zaključak da "narod, ostavši kao i sada nijem i gluh talijanskom jeziku, vrvio je da sluša u svojem jeziku riječ božiju k fratrima bijelijem i crnijem, svojim duhovnijem ocima od pamtivijeka, a u franovačkoj crkvi čitalo bi se hrvatski evangjelje u blagdane, što se i sada čini".¹⁴⁷ S ovim činjenicama posve je sukladna česta upotreba izraza *concionator illyricus*

¹⁴⁰ H. Mihanović-Salopek, *Iz duhovnog perivoja*: 106-107.

¹⁴¹ H. Mihanović-Salopek, *Iz duhovnog perivoja*: 109.

¹⁴² *ASMM*, 18. stoljeće, sv. XVI, dokument br. 2054.

¹⁴³ *Cons. Min.* sv. 110, f. 80v.

¹⁴⁴ *Le relationi et descrittioni universali et particolari del mondo di Luca di Linda, et dal marchese Maiolino Bisaccioni, tradotte, osservate et nuovamente molto accresciute e corrette. Dedicate all' Illustrissimo Signore e Padrone Colendissimo il Signor Francesco Maria Pedori. In Bologna, per Gioseffo Longhi. 1674. Con licenza de' Superiori.*

¹⁴⁵ *Le relationi et descrittioni universali et particolari*: 609-610.

¹⁴⁶ S. M. Cerva, *Monumenta Congregationis*, sv. V: 208.

¹⁴⁷ K. Vojnović, »Crkva i država u dubrovačkoj republici«: 68.

među dubrovačkim franjevcima, čime se prvenstveno upozorava na njihovu praksu da u svojoj crkvi propovijedaju na domaćem jeziku.¹⁴⁸

Od toga se praksa katedralnih propovijedi razlikovala, jer se govorilo talijanski. U iznimke se ubraja istup isusovca Bartola Kašića, koji je u prvoj polovici 17. stoljeća redovito za ranih jutarnjih misa u katedrali propovijedao na “dalmatinskom jeziku” (*dalmatico idiomate*), kamo su hrlili i muškarci i žene.¹⁴⁹ Kašićeva izlaganja nesumnjivo su bila usklađena s nastojanjem Isusovačkog reda od njegovih početaka: širiti kršćansku vjeru služeći se nacionalnim jezicima raznih naroda.¹⁵⁰ Zato je i Talijan Ardelio Della Bella govorio *slovinski* i u Dubrovniku i kao misionar po Dalmaciji. Sličan primjer nude *Besjede duhovne oca Bernarda Zuzzeri Dubrovčanina Družbe Isusove, rečene pred skupštinom Dobre smrti u crkvi Sv. Ignacija u Dubrovniku*. Ugledni isusovac Bernard Zuzzeri tri je zime držao propovijedi u crkvi Sv. Ignacija, a propovijedi su pod navedenim naslovom sačuvane kao njegov vlastiti rukopis.¹⁵¹ Kad je osuđivao raskoš djevojaka i žena i nemoral mladića, gramzljivost trgovaca, nebrigu majki za djecu, Zuzzeri je jednim okom nesumnjivo gledao i u vladu. Zuzzerijev mlađi sugrađanin, dominikanac Arkandeo Kalić (1739-1816) koji je propovijedao u smiraj Republike,¹⁵² slijedio je jednak pristup. Njegova izlaganja za korizmu bila su “puna dubokog i raznovrsnog nauka, bogata najprivlačnijim primjerima kršćanskog govorništa”, što ga “s pravom smješta među najučeniije i najslavnije govornike svog vremena.”¹⁵³ Šiba ženski

¹⁴⁸ B. Rode, *Necrologium fratrum Minorum*, passim. Za sve domaće propovjednike koji su se istakli u katedrali, kao i u crkvama svojih redova, podrazumijevalo se poznavanje barem dvaju jezika. Franjevac Lujo Spagnoletti, dubrovački nadbiskup od 1792. do 1799., govorio je jednako dobro hrvatski, talijanski i francuski. Usp. B. Rode, *Necrologium fratrum minorum*: 105-106.

¹⁴⁹ Z. Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*: 128. Zanimljivo je da je sredinom 18. stoljeća otac Simone Capitozzi, ljetopisac Kolegija, jasno istaknuo i obrazložio da se u dubrovačkoj crkvi Sv. Ignacija ne odobravaju oratoriji za žene, s čime se pak nije složio otac Đuro Bašić, nastavljajući Capitozzijeva rada (*Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 166).

¹⁵⁰ N. Sironić-Bonefačić, »La vita a Ragusa alla fine del Seicento nelle prediche di Ardelio Della Bella.«: 31.

¹⁵¹ Z. Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*: 135-136. Zuzzerijev rukopis čuva se pod oznakom D.a.7 u zbirci Bizzarro Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Međutim, knjigu propovijedi *Besjede duhovne oca Bernarda Zuzzeri Dubrovčanina* izdao je 1793. Ivan Luka Volanti, uz predgovor i biografiju Zuzzerija iz pera njegova subrata Đura Bašića. Drugo izdanje knjige, tiskano 1872., priredio je J. Rieger. O tome Josip Bratulić u *Hrvatska propovijed od svetoga Metoda do biskupa Strossmayera*, prir. Josip Bratulić. Zagreb: Erazmus naklada, 1996: 70.

¹⁵² Ipak, do konca 18. stoljeća nisu zabilježene njegove propovijedi u katedrali.

¹⁵³ Agostino Giurgevich, *Cenni biografico-letterarii dei personaggi pi illustri della Congregazione Ragusina di San Domenico dal 1750 in poi*. Spalato: tipografia di Antonio Zanon, 1867: 26.

spol, optužujući ga za nemoral, neprikladno odijevanje i pridržavanje propovjedničkih opomena svega prva dva dana. Veliča stare Dubrovkinje koje se nisu tako ponašale, a osobito nisu, poput njegovih suvremenica, *sad italijanskijem, sad franaškijem, sad njemačkijem ženami prilikovale*.¹⁵⁴ Ove nas riječi uvelike podsjećaju na opomene papa i generala Reda Maloj braći kako trebaju propovijedanjem suzbijati raspusnost. I sam Serafin Cerva propovijedao je više puta i u Dubrovniku i na širem području Republike, i to na hrvatskom jeziku, na kojem je i pisao svoje propovijedi. One se, nažalost, nisu sačuvale.¹⁵⁵ S druge strane, Dolci, Zuzzeri i Kalić kanili su tiskati svoje propovijedi, a u tome su djelomice i uspjeli. Za Kalića je biograf naveo da je samo njegova iznenadna smrt omela tiskanje njegovih pohvalnih govora u slavu moćnika Republike, ali i korizmenih propovijedi.¹⁵⁶

Osim osude nemorala i osobito slobodnijeg ponašanja žena, propovjednici su znali osuditi i lihvu, što je imalo osobitu težinu u ovom poznatom trgovačkom središtu. Dok su još srednjovjekovni propovjednici često u svoja izlaganja uvrštavali primjere koji su opisivali zelenaše kao Božje neprijatelje, opravdavajući tako i s teološkog stanovišta napade na njih i uskratu milosti čak i na samrtnoj postelji,¹⁵⁷ među dubrovačkim katedralnim propovjednicima 18. stoljeća bilo je ljudi s istim pogledima. Tako je dominikanac Vlaho Morgini (1718-1797) čak napisao posebnu raspravu protiv lihve pod naslovom "Teološko-moralni spis o lihvi",¹⁵⁸ dok su se propovijedi njegova subrata Rajmunda Seya (1759-1809) navodno dojmile čak i dubrovačkih Židova.¹⁵⁹

Za razliku od propovjednika koji su dolazili u Dubrovnik i naglašavali moralne probleme, adventski i korizmeni propovjednici u sjevernijim krajevima

¹⁵⁴ Primjeri pripadaju Kalićevim propovijedima pod naslovom *Naprave*, a navodi ih J. Bratulić, *Hrvatska propovijed*: 107-109.

¹⁵⁵ S. Krsić, »Uvod.«: XVII.

¹⁵⁶ A. Giurgevich, *Cenni biografico-letterarii*: 26.

¹⁵⁷ Aron Ja. Gurevich, »The Merchant.«, u: *The Medieval World*, ed. by Jacques Le Goff. London: Collins&Brown, 1990: 248-250.

¹⁵⁸ Biagio Morgini, *Lettere teologico-morali sull'usura*, rukopis D. a. 9 (Zbirka Bizzarro u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku). Jedan se primjerak čuva i u knjižnici samostana Male braće u Dubrovniku, rukopis br. 1812.

¹⁵⁹ I. Stojanović, *Dubrovačka književnost*: 44. Po riječima dominikanskog biografa, još sredinom 19. stoljeća pamtila se njegova čuvena propovijed protiv lihve, održana u dominikanskoj crkvi, "kad je slušateljstvo bilo tako brojno da je ne samo ispunilo prostranu crkvu, već se puk penjao i na same oltare. Idućih dana vraćale su se brojne pozajmice, a čak su i mnogi Židovi, jako potreseni onim što su čuli, vraćali velike novčane svote" (A. Giurgevich, *Cenni biografico-letterarii*: 24).

uvijek su isticali poučnost kao iznimno važan element. Osim toga, hrvatski pisci težili su zajedničkoj kulturnoj recepciji i priredili su put za buduću preporodnu reformu ujedinjenja i standardizacije hrvatskog književnog jezika.¹⁶⁰ Primjerice, u ostavštini posljednjeg korčulanskog biskupa (1787-1802), Josipa Kosirića Teodozija, sačuvano je dvadeset propovijedi, od čega čak trinaest na hrvatskom.¹⁶¹ Suprotstave li se ove tendencije propovijedima koje su se održavale u dubrovačkoj katedrali u 18. stoljeću, vidimo da su razlike i formalne (jezične) i sadržajne, tako da se u Dubrovniku propovijedalo na talijanskome i veći je naglasak bio na čudoređu, nego na pouci. Tome je, dakako, pridonosila i različitost dviju sredina, jer je dubrovačku katedralu pohodila obrazovanja publika od one u sjevernim krajevima. Te razlike vrlo su izražene i prema drugim istočnojadranskim središtima.

7. *Iskustva s propovijedima u drugim gradovima istočne obale Jadrana*

Po svemu sudeći, Dubrovnik se dobro organiziranom propovjedničkom službom isticao nad drugim gradovima istočne obale Jadrana. Zabilježeno je, primjerice, da se u pulskoj katedrali nije propovijedalo u adventu ni u nedjelje kroz godinu, dok Mlečanin Ivan Donati, član pulskog kaptola od 1737., nije postigao doktorat i apostolskim imenovanjem postao kanonik, pa mu je biskup povjerio službu propovjednika. Ocijenjeno je, štoviše, da u zboru kanonika nije bilo učenih ni posve sposobnih članova.¹⁶² Pomanjkanju dobrih i učenih propovjednika na tom području jamačno su pridonosile i višegodišnje nesređene prilike, obilježene sukobima između mletačkih i austrijskih crkvenih velikodostojnika koji su nastojali ojačati svoj utjecaj u Istri.¹⁶³

U Dalmaciji pak mletačka vlast nije imala takmaca, pa je politički mir, kao i u Dubrovniku, pogodovao redovitom obnašanju vjerskih obreda. Pritom su dodiri s Dubrovnikom bili mnogo izraženiji. Hvaranina Kerubina Vecija, dominikanca, Dubrovčanima je kao propovjednika preporučio plemić Lovro

¹⁶⁰ H. Mihanović-Salopek, *Iz duhovnog perivoja*: 205.

¹⁶¹ Arsen Duplančić, »Propovijedi korčulanskog biskupa Kosirića u Arheološkom muzeju u Splitu.« *Croatica Christiana Periodica* 32 (1993): 68-69.

¹⁶² Ivan Grah, »Izvještaji pulskih biskupa Svetoj Stolici (1592-1802) (nastavak i kraj).« *Croatica Christiana Periodica* 21 (1988): 85-86.

¹⁶³ Godine 1739. carskom su odlukom precizirani uvjeti za kanonske vizitacije pulskog biskupa. Vidi: Antonio Miculian, *Protestantizam u Istri (XVI.-XVII. stoljeće)*. Pula: Zavičajna naklada »Žakan Juri«, 2006: 241-242.

Junijev Sorgo. Budući da je prvi put uspješno nastupio u Dubrovniku vjerojatno krajem 17. stoljeća, a i sam je izrazio želju da se vrati opet, vlasti su mu obećale advent 1707. i korizmu 1708. godine,¹⁶⁴ što se i dogodilo. U siječnju 1708. tražili su od Vecija, kao svog povjerenika, da u Hvaru zastupa dubrovačke interese u sporu koji je bio izbio između spomenutog plemića Lovra Junijeva Sorga i Jeronima Bizantija iz Kotora.¹⁶⁵ Uz sličnosti u pripremi i održavanju propovijedi, valja ukazati i na misijske aktivnosti, putovanja propovjednika. Primjerice, slično prethodno spomenutom primjeru Sebastijana Dolcija, koji je pohodio mnoštvo katedrala, to je bilo i iskustvo franjevca Pavla Pelizzera (1600-1691) iz Rovinja, koji je od 1636. do 1650. za advent i korizmu propovijedao od Kotora pa do Kopra, ali nije navedeno da je tada bio i u Dubrovniku.¹⁶⁶ Općenito govoreći, pada u oči vrlo mali broj dalmatinskih propovjednika u dubrovačkoj prvostolnici. To možemo objasniti političkim prilikama, s trajnim (i nerijetko posve opravdanim) zazorom Dubrovčana spram mletačke vlasti, ali i lošijim materijalnim stanjem u Dalmaciji, gdje se svećenstvo većinom nije moglo temeljito školovati i samim tim odlikovati propovjedničkim umijećem.

Za razliku od dubrovačke prakse s potragom za propovjednicima po dvije godine unaprijed, propovjednici u Dalmaciji obično su se u siječnju raspoređivali po raznim gradovima, od Kopra do Budve. Dominikanski propovjednici odlazili su, slično ranije razmotrenoj Dolcijevoj praksi, i u Italiju. Zabilježen je podatak da je 1750. na cijelo istočnojadransko područje bilo raspoređeno osamnaest korizmenih propovjednika. Pritom su prvenstvo imali generalni propovjednici s velikim propovjedničkim iskustvom, pri čemu su morali imati barem lektorski naslov. Međutim, kako je posvuda vladala velika potražnja za propovjednicima, u korizmi su im “pomagali slobodni bakalareusi, a ponekad čak magistri teologije i profesori generalnog studija u Zadru, iako je to bilo zakonski zabranjeno.”¹⁶⁷ Iz 17. stoljeća potječe podatak o zadarskom dominikancu Josipu Mariji Bonaldiju, vrsnu propovjedniku kojega su često pozivale i državne i crkvene vlasti, pa mu je zato 1634. general Reda dopustio da “u vrijeme došašća i korizme može propovijedati svuda gdje ga budu tražili.

¹⁶⁴ *Lettere di Ponente*, sv. 43, f. 118v.

¹⁶⁵ *Lettere di Ponente*, sv. 44, f. 69v.

¹⁶⁶ Krešimir Čvrljak, »Pavao Pelizzer Rovinjanin (1600-1691). Život i djelo.« *Croatica Christiana Periodica* 32 (1993): 56-57.

¹⁶⁷ Stjepan Krasić, *Dominikanci. Povijest Reda u hrvatskim krajevima*. Zagreb: Hrvatska dominikanska provincija i Nakladni zavod “Globus”, 1997: 52-53.

Koristeći se tim odobrenjem Bonaldi je nekoliko godina s velikim uspjehom propovijedao po cijeloj Dalmaciji i Italiji.”¹⁶⁸

Stanovite srodnosti među našim propovjednicima možemo tražiti i ugledanjem u zajedničke uzore. Talijanski isusovac Paolo Segneri stariji (1624-1694) utjecao je jednako na propovjednike s juga, poput Ardelija Della Belle, Đura Bašića, Bernarda Zuzzerija i Arkandela Kalića, kao i na propovjednike s kajkavskog govornog područja, poput Jurja i Ivana Muliha, Baltazara Milovca, Đura Reša. Zabilježeno je da Segneri “prvenstveno teži ganuti slušaoce na skrušenost i pokoru, a manje iskazati govornikovu učenost i uvjerenost navođenjem citata iz Biblije, antike i crkvenih otaca.”¹⁶⁹ Osim toga, prijevod Segnerijeva djela *Il Cristiano istruito* našao se u ostavštini kanonika i književnika don Mata Klašića, sina Stijepa Klašića, člana dubrovačke *Akademije ispraznih* i nekoć učenika isusovačkog Kolegija.¹⁷⁰ Ipak, neosporno je da Dubrovnik u ovo vrijeme, u pogledu adventskih i korizmenih propovjednika u katedrali, ima mnogo jače veze s Italijom nego s hrvatskim krajevima. To sudimo po popisu propovjednika, po diplomatskim naporima da ih se dovede i po zakonskim okvirima za njihov rad, gdje se točno navodi tko su domaći ljudi (Dubrovčani), a tko stranci. U ovom okružju nije bilo dvojbe da su svi mletački podanici smatrani strancima (bez obzira što su dijelili isti materinski jezik), potencijalno čak i uhodama. Zato nije bilo jačih veza s gradovima istočne obale Jadrana.

8. Utjecaj katedralnih propovjednika na duhovnu klimu grada: vjerska ili politička obilježja?

U svjetlu dosad razmotrenih činjenica o radu adventskih i korizmenih propovjednika u dubrovačkoj katedrali 18. stoljeća nameće se misao da je taj rad nosio pretežno politička obilježja. Ovaj sud opravdavaju i unutarnji i vanjski elementi. Užurbanoj obnovi grada poslije katastrofalnog potresa 1667. opravdano se pridavala velika pažnja, uz napore da se što prije uspostavi svakidašnji tijek zbivanja. Budući da se u takvim okolnostima moralo improvizirati, gradskom je prvostolnicom, do formalnog svršetka obnove katedrale 1713.,

¹⁶⁸ Uz to je došla do izražaja i njegova misionarska djelatnost na području trebinjsko-mrkanjske biskupije. O tome Stjepan Krasić, *Pape i hrvatski književni jezik u XVII. stoljeću*. Zagreb-Čitluk: Matica hrvatska, 2004: 92.

¹⁶⁹ H. Mihanović-Salopek, *Iz duhovnog perivoja*: 12-13.

¹⁷⁰ M. Deanović, »Odrzi talijanske akademije«: 91.

postala crkva Sv. Vlaha, kasnije i kapelica Sv. Rozarija uz Dominikanski samostan.¹⁷¹ Međutim, improvizacije nije bilo pri zakonskim potezima vlasti. Precizno i cjelovito sastavljeni zakoni o položaju katedralnih propovjednika, što je naoko posve unutarnje pitanje Crkve, dokazali su da Senat nije samo bdio nad formom i sadržajem propovijedi, već je vodio računa i o položaju propovjednika, tretirajući ih tako poput stranih poslanika. Ovim se ujedno tumači zašto su u cijelom 18. stoljeću zabilježena svega dva propovjednika iz susjednih krajeva pod mletačkom vlašću. Osim toga, budući da je zakonskim putem određen i položaj Dubrovčana kojima je ukazana čast da se obrate sugrađanima s najuglednije propovjedaonice Republike, lako je ustanoviti da su njihove pogodnosti zaostajale za strancima. Veliki naponi, ulagani svake godine da se angažiraju ugledni Talijani, o čemu su zajedno brinuli Malo vijeće, Senat, diplomatski agenti u Rimu i sam nadbiskup, govore o cijeni koja im se pridavala više nego činjenica da im je vlada obično plaćala stotinjak dukata veću naknadu nego domaćima za isti trud. Franjevac Sebastijan Slade Dolci, neprikosnoveni gospodar dubrovačke katedrale sa sedam propovjednih razdoblja tijekom četiri desetljeća plodne karijere, samo je izuzetak koji potvrđuje pravilo da se domaćem svećenstvu obraćalo tek u nuždi, kad bi propala svaka nada da će se stranac odazvati. Možda je i to ogorčilo Dolcija i navelo ga da prezrivo riječima izazove Senat, ali nije bilo druge kazne osim prešutne zabrane da dalje propovijeda.

Ako su vlasti svojim potezima potanko razradile mjesto propovjednika u dubrovačkom društvu 18. stoljeća, vanjske reakcije govore da su ti potezi stajali na čvrstim temeljima. Osim tradicionalno štedljive isplate, solidnim Dubrovčanima samo je udaljenost od Italije bila prepreka da privuku još uglednije propovjednike. Uspješno je prevladan spor s nadbiskupom Conventatijem oko benediktinca Ludovica Morena, a premda se poštivalo protivljenje Rimske Kurije kad je stonskom biskupu, franjevcu Vicku Lupiju zabranjeno propovijedati u dubrovačkoj katedrali početkom 18. stoljeća, već sredinom i krajem 18. stoljeća dvojica stonskih biskupa, Hijacint Marija Milković i Frano Sorgo Bobali, nastupila su slobodno. Arhivski izvori ne navode nijedan veći spor koji se mogao rasplamsati u ovom razdoblju između vlasti i propovjednika; visoki dostojanstvenici Redova izmjenjuju s “knezom i njegovim Vijećem” pisma

¹⁷¹ S. M. Cerva, *Monumenta Congregationis*, sv. V: 206-207. To se dogodilo gotovo odmah poslije potresa, do privremene obnove crkve Sv. Vlaha, a kasnije ponovo poslije požara crkve Sv. Vlaha 1706., pa do formalne obnove katedrale 1713.

protkana izrazima najdubljeg poštovanja i odanosti. Iako je teško suditi o osobnim iskustvima propovjednika, ipak nema razloga vjerovati da im je boravak ovdje bio neugodan. Štoviše, neki među njima izvršavali su i posebne zadatke u korist Republike, poput jačanja stege u pojedinim samostanima, ili pak predanog nastavnog rada u korist dubrovačke omladine. U oba primjera susrećemo se s pitanjem jezika.

Već su raniji istraživači lako uočili da se propovijedanje u katedrali razlikovalo od nastupa u drugim gradskim crkvama, osobito u najpopularnijima, franjevačkog i dominikanskog samostana, gdje se govorilo domaćim jezikom. Dominantni talijanski, koji je odjekivao pod svodovima katedrale, bio je, svakako, nastavak uobičajene političke prakse, jer su na tom jeziku ponajviše pisani i službeni spisi. Latinski, pak, vijećnicima više nije bio blizak, pa ni u Dolcijevoj šali s oblikom *potestur*. No, slabija posjećenost katedrale u odnosu na crkve u kojima se propovijedalo na hrvatskome ima svoje dublje razloge, koje ne možemo samo svesti na nedovoljno poznavanje jezika. Ona se opravdava prvenstveno većim prestižem prvostolnice nego manjih crkava. Ekskluzivna publika sjedila je u klupama, štiteći dubrovačku posebnost i vlastiti položaj ne samo zakonskim mjerama i tradicionalnom društvenom raslojenošću u odnosu na pučane, već i posredstvom odabranih propovjednika, ne brinući što je njihova poruka za sve trebala biti ista.

Prilog 1.

Popis adventskih i korizmenih propovjednika u dubrovačkoj katedrali u 18. stoljeću

Popis je sastavljen na temelju podataka iz knjiga Malog vijeća, u koje su redovito bilježene isplate propovjednicima pošto bi završili ciklus korizmenih propovijedi. Za razliku od popisa plemića koji su birali adventske i korizmene propovjednike, popis samih propovjednika nije cjelovit. Praznine su djelomice dopunjene podacima iz drugih izvora, osobito iz *Ljetopisa dubrovačkog kolegija Družbe Isusove*. Popis navedenih kratica:

OCD – Karmelićanski red
 OFM – Franjevački red Male braće
 opservanata
 OFM Cap. – Franjevački red
 kapucina

OP – Domikanski red
 OSA – Augustinski red
 OSB – Benediktinski red
 Sch. P. – Red pijarista
 SI – Družba Isusova

1701. Egidio Scameroni OP
 1702. Ansovino a Camerino OFM Cap.
 1703. —¹⁷²
 1704. Francisco Rocci SI
 1705. —¹⁷³
 1706. Sapetti OP
 1707. Giovanni Battista Agosti OFM Cap.
 1708. Kerubin Veci OP
 1709. Ludovico Moreno OSB
 1710. Carlo Maria Zucchi, laički svećenik
 1711. Ludovico Moreno OSB
 1712. Giovanni Stephano Fachinelli OSA

1713. —¹⁷⁴
 1714. Ludovico Moreno OSB
 1715. Domenico a Monte OFM cap.
 1716. —¹⁷⁵
 1717. Giacinto Buzzi OP
 1718. Ludovico Moreno OSB
 1719. Giovanni Battista Cancelotti SI
 1720. Angelo da Ragusio OFM

¹⁷² Nema podataka o propovjedniku.

¹⁷³ Za advent 1704. i korizmu 1705. trebao je nastupiti stonski biskup Vicko Lupi OFM, ali mu Rim nije dopustio. Nije naveden drugi propovjednik koji je došao umjesto njega.

¹⁷⁴ Pošto je bio osobno spriječen, svećenik Carlo Maria Zucchi preporučio je svećenika po imenu Innocenzo Savonarola. Vlada ga je pozvala da dođe propovijedati za advent 1712. i korizmu 1713., pišući mu 30. travnja 1710. u Veneciju (*Lettere di Ponente* sv. 44, f. 232r-v). Njegov odgovor nije poznat niti je zabilježeno da je itko u navedenom razdoblju propovijedao.

¹⁷⁵ Dok je Ludovico Moreno OSB govorio za advent 1715. (*Cons. Min.* sv. 90, f. 44r), za korizmu 1716. nema podataka.

1721. Jeronim Bona, kanonik
 1722. Stjepan Rusić, kanonik
 1723. Carlo Antonio Pallavicino OP
 1724. Ludovico Moreno OSB
 1725. Ludovico Moreno OSB
 1726. —¹⁷⁶
 1727. Ignazio Francesco Saverio Cavalli SI
 1728. —¹⁷⁷
 1729. Sebastijan Dolci OFM¹⁷⁸
 1730. —¹⁷⁹
 1731. —¹⁸⁰
 1732. Stjepan Rusić, kanonik
 1733. Sebastijan Dolci OFM
 1734. Sebastijan Dolci OFM i Bernard Zuzzeri SI¹⁸¹
 1735. Đuro Bašić SI
 1736. Sebastijan Dolci OFM¹⁸²
1737. —¹⁸³
 1738. Sebastijan Dolci OFM
 1739. Isidor a Fusceschi OFM i Onorato iz Toscanе OFM¹⁸⁴
 1740. Jakov Arneri iz Korčule, kanonik
 1741. Frano Dimitri, laički svećenik
 1742. —¹⁸⁵
 1743. Onorato iz Toscanе OFM i Amerigo Mini SI¹⁸⁶
 1744. —¹⁸⁷
 1745. —¹⁸⁸
 1746. Stjepan Rusić, kanonik
 1747. Hijacint Marija Milković OP
 1748. Emilio de Camerino OFM i Silvestro Levie SI¹⁸⁹
 1749. Ferdinando Arboscelli OP¹⁹⁰

¹⁷⁶ Nema podataka.

¹⁷⁷ Nema podataka.

¹⁷⁸ Opat Giuseppe Musocco trebao je propovijedati za advent 1728. i korizmu 1729., kako su mu Dubrovčani pisali u Veneciju 13. prosinca 1727. (*Lettere di Ponente* sv. 51, f. 17v), a htjeli su ga još angažirati za advent 1715. i korizmu 1716., sudeći po sadržaju pisma od 28. rujna 1713. (*Lettere di Ponente* sv. 46, f. 16v). Međutim, nema podataka da je bio u gradu.

¹⁷⁹ Vlasti su 18. veljače 1729. pozvale Hijacinta Mariju Milkovića OP da bude propovjednik za advent 1730. i korizmu 1731., pišući mu u *Bosco Santa Croce* (*Lettere di Ponente* sv. 51, f. 89r). Nema podataka da se tada odazvao i nastupio u katedrali.

¹⁸⁰ V. prethodnu bilješku.

¹⁸¹ Dolci je propovijedao samo za advent 1733. (*Cons. Min.* sv. 93, f. 91r), a Zuzzeri za korizmu 1734.

¹⁸² Navedeno je da je propovijedao samo za korizmu te godine i dobio je naknadu od 100 dukata (*Cons. Min.* sv. 93, f. 221v).

¹⁸³ Nema podataka.

¹⁸⁴ Dok je Fusceschi naveden samo kao propovjednik za advent 1738., za što je primio 50 dukata (*Cons. Min.* sv. 94, f. 125v), Onorato iz Toscanе propovijedao je za korizmu 1739. i dobio 100 dukata (*Cons. Min.* sv. 94, f. 142v-143r). Onorato iz Toscanе bio je ujedno franjevački Provincijal Albanije, kako je naveo u potpisu u Anconi 31. svibnja 1741. pišući vladi Republike (*ASMM*, 18. stoljeće, sv. IX, dokument br. 961), te je i kasnije (za advent 1742.) propovijedao u gradu.

¹⁸⁵ Nema podataka.

¹⁸⁶ Isusovac Amerigo Mini govorio je za korizmu 1743. (*Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 79).

¹⁸⁷ Nema podataka.

¹⁸⁸ Nema podataka.

¹⁸⁹ Dok je franjevac Emilio de Camerino propovijedao za advent 1747. i dobio 50 dukata (*Cons. Min.* sv. 96, f. 159r), isusovac Silvestro Levie govorio je za korizmu 1748. (*Ljetopis dubrovačkoga kolegija*: 94).

¹⁹⁰ Arboscelli je govorio samo za korizmu 1749. i dobio 150 dukata (*Cons. Min.* sv. 96, f. 240r).

1750. —¹⁹¹
1751. Mihovil Dragopuli SI
1752. Gasparo de S. Anna OCD
1753. Francesco Gherardi SI
1754. Carl'Antonio Bollati OP
1755. Vincenzo Mugnani OP
1756. —¹⁹²
1757. Vincenzo Maria Fioravanti OP
1758. Frano Sorgo Bobali OFM
1759. Vlaho Morgini OP
1760. Sebastijan Dolci OFM
1761. Angelo Dolci OFM
1762. Lujo Spagnoletti OFM
1763. Frano Sorgo Bobali OFM
1764. Antonio Morcelli SI
1765. Michele Angelo de Masnaga OFM
1766. Girolamo Trento SI
1767. Paolo Belli OFM
1768. Ludovik Madić OFM
1769. Antonio Gatti OP
1770. Vlaho Morgini OP
1771. Sebastijan Dolci OFM
1772. Francesco Maria de Solerio OFM
1773. Andriano iz Luce OFM Cap.
1774. Fortunato iz Sassoferrata OFM Cap.
1775. Angelo Maria iz Toscane OFM Cap.
1776. Gaetano de Sestino OFM Cap.
1777. Gioachino Maria della Valle OP
1778. Giuseppe iz Torina OFM
1779. Aleksandar iz Dubrovnika OFM
1780. Lujo iz Stona OFM
1781. Aniceto Baldelli Sch. P.
1782. Frano Sorgo Bobali OFM
1783. o. Rafaele Borgiano de Sancto Mathia
1784. Giovanni Antonio d'Alessandria OFM
1785. Gundino Mantovano Sch. P.
1786. Bernardinus Sch. P.
1787. —¹⁹³
1788. Cherubino Maria d'Atena OFM
1789. Bartolomeo de Cassuolo OFM
1790. —¹⁹⁴
1791. —¹⁹⁵
1792. —¹⁹⁶
1793. Domenico de Varese OFM
1794. Vicko Skurić OP
1795. Alan Svilojević OP
1796. Ferdinand Putica OP
1797. —¹⁹⁷
1798. Filippo Cianelli Sch. P.
1799. Ambroz Divizić OP
1800. Ambroz Divizić OP

¹⁹¹ Za advent 1749. propovijedao je kapucin Petar Marija iz Ferrare i dobio naknadu od 50 dukata (*Cons. Min.* sv. 96, f. 279r), koja je 13. siječnja 1750. uvećana za dodatnih 64 dukata i 37 groša radi putnih troškova (*Cons. Min.* sv. 97, f. 6r). Nema podataka o korizmenim propovjedima za 1750., iako su pozivani isusovci i kapucini, sudeći po pismu diplomatskog agenta Benedetta Veteranija iz Rima 30. srpnja 1749. (*ASMM*, 18. stoljeće, sv. V, dokument br. 589).

¹⁹² Nema podataka.

¹⁹³ Nema podataka.

¹⁹⁴ Nema podataka.

¹⁹⁵ Nema podataka.

¹⁹⁶ Nema podataka.

¹⁹⁷ Nema podataka.

Prilog 2.

Popis vijećnika Malog vijeća koji su birali adventske i korizmene propovjednike u dubrovačkoj katedrali u 18. stoljeću

1701. Saro Šiškov Bona
Savin Marinov Menze	1717. Rafo Lukin Gozze
Đuro Sekundov Bucchia
1702. Frano Vlahov Tudisi
Đuro Sekundov Bucchia	1718. Nikola Marinov Sorgo
Luka Lucijanov Pozza
1703. Marko Tomin Bassegli
Orsat Marinov Bona	1719. Saro Ivanov Bona
Savin Marinov Menze
1704. Saro Ivanov Bona
Savin Marinov Menze	1720. Rafo Lukin Gozze
Đuro Sekundov Bucchia
1705. Đuro Sekundov Bucchia
Rafo Vladislava Gozze	1721. Nikola Marinov Sorgo
Luka Lucijanov Pozza
1706. Orsat Marinov Sorgo
Stjepan Nale	1722. Savin Marinov Menze
Ivan Karlo Marinov Sorgo
1707. Saro Ivanov Bona
Savin Marinov Menze	1723. Rafo Lukin Gozze
Luka Junijev Sorgo
1708. Rafo Lukin Gozze
Đuro Sekundov Bucchia	1724. Nikola Marinov Sorgo
Luka Lucijanov Pozza
1709. Orsat Marinov Sorgo
Luka Lucijanov Pozza	1725. Ivan Karlo Marinov Sorgo
Frano Šiškov Gradi
1710. Saro Ivanov Bona
Savin Marinov Menze	1726. Luka Junijev Sorgo
Mato Ivanov Ghetaldi
1711. Rafo Lukin Gozze
Đuro Sekundov Bucchia	1727. Nikola Marinov Sorgo
Luka Lucijanov Pozza
1712. Orsat Marinov Sorgo
Luka Lucijanov Pozza	1728. Ivan Karlo Marinov Sorgo
Frano Šiškov Gradi
1713. Saro Ivanov Bona
Savin Marinov Menze	1729. Mato Ivanov Ghetaldi
Saro Nikolin Bona
1714. Rafo Lukin Gozze
Đuro Sekundov Bucchia	1730. Nikola Marinov Sorgo
Luka Lucijanov Pozza
1715. Nikola Marinov Sorgo
Luka Lucijanov Pozza	1731. Ivan Karlo Marinov Sorgo
Frano Šiškov Gradi
1716. Saro Ivanov Bona
Savin Marinov Menze	1732. Mato Ivanov Ghetaldi
Saro Nikolin Bona

1733. Nikola Marinov Sorgo
Marin Junijev Gradi	1751. Bernard Marinov Caboga
Vlaho Stjepanov Tudisi
1734. Frano Šiškov Gradi
Ivan Luka Nikolin Gozze	1752. Miho Lukin Bona
Sekundo Đurov Bucchia
1735. Mato Ivanov Getaldi
Ivan Tomo Markov Bassegli	1753. Nikola Nikolin Bona
Antun Bernard Mihov Giorgi Bona
1736. Nikola Marinov Sorgo
Vladislav Nikolin Bona	1754. Vlaho Stjepanov Tudisi
Mato Franov Gradi
1737. Frano Šiškov Gradi
Miho Lukin Bona	1755. Miho Lukin Bona
Pavo Rafov Gozze
1738. Ivan Tomo Markov Bassegli
Nikola Nikolin Bona	1756. Antun Bernard Mihov Giorgi Bona
Mato Marinov Bucchia
1739. Vladislav Nikolin Bona
Ivan Marinov Bonda	1757. Vlaho Stjepanov Tudisi
Mato Franov Gradi
1740. Frano Šiškov Gradi
Miho Lukin Bona	1758. Mato Marinov Gradi
Božo Nikolin Saraca
1741. Saro Savinov Zamagna
Nikola Nikolin Bona	1759. Mato Marinov Bucchia
Luka Nikolin Gozze
1742. Vladislav Nikolin Bona
Ivan Marinov Bonda	1760. Mato Franov Gradi
Rafo Ivanov Gozze
1743. Miho Lukin Bona
Sekundo Đurov Bucchia	1761. Mato Marinov Gradi
Nikola Ivanov Gozze
1744. Saro Savinov Zamagna
Nikola Nikolin Bona	1762. Vladislav Nikolin Sorgo
Luka Nikolin Gozze
1745. Vladislav Nikolin Bona
Ivan Marinov Bonda	1763. Božo Nikolin Saraca
Vlaho Klementov Gozze
1746. Miho Lukin Bona
Sekundo Đurov Bucchia	1764. Rafael Ivanov Gozze
Gauge Nikolin Sorgo
1747. Nikola Nikolin Bona
Frano Marinov Tudisi	1765. Ivan Stjepanov Procuro
Mato Franov Gradi
1748. Bernard Marinov Caboga
Vlaho Stjepanov Tudisi	1766. Božo Nikolin Saraca
Nikola Stjepanov Procuro
1749. Miho Lukin Bona
Sekundo Đurov Bucchia	1767. Vladislav Nikolin Sorgo
Rafo Ivanov Gozze
1750. Nikola Nikolin Bona
Antun Bernard Mihov Giorgi Bona	1768. Orsat Marinov Cerva
Ivan Frano Jeronim Petrov Sorgo

1769. Mato Franov Gradi
Nikola Ivanov Gozze
1770. Božo Nikolin Saraca
Savin Lukin Pozza
1771. Mato Marinov Gradi
Gauge Nikolin Sorgo
1772. Nikola Stjepanov Proculo
Marko Ivanov Sorgo
1773. Savin Lukin Pozza
Nikola Ivanov Gozze
1774. Baldo Marija Antun Sekundov
Bucchia
Šimun Matov Ghetaldi
1775. Mato Marinov Gradi
Nikola Stjepanov Proculo
1776. Saro Ivanov Nikolin Bona
Ivan Nikolin Sorgo
1777. Luka Nikolin Gozze
Mato Nikolin Sorgo
1778. Mato Marinov Gradi
Marin Franov Tudisi
1779. Šimun Matov Ghetaldi
Ivan Ivanov Nikolin Bona
1780. Nikola Matov Ghetaldi
Nikola Vladislavov Sorgo
1781. Mato Marinov Gradi
Marin Franov Tudisi
1782. Ivan Nikolin Sorgo
Baldo Nikolin Gozze
1783. Baldo Marija Antun Sekundov
Bucchia
Šimun Matov Ghetaldi
1784. Nikola Marinov Ghetaldi
Marin Franov Tudisi
1785. Antun Lukin Gozze
Jakov Ivanov Tomin Bassegli
1786. Baldo Marija Antun Sekundov
Bucchia
Ivan Ivanov Nikolin Bona
1787. Mato Marinov Bona
Frano Savinov Ragnina
1788. Antun Lukin Gozze
Jakov Ivanov Tomin Bassegli
1789. Ivan Ivanov Nikolin Bona
Orsat Vladislavov Gozze
1790. Mato Marinov Bona
Miho Ivan Petrov de Paulis
1791. Antun Lukin Gozze
Jakov Ivanov Tomov Bassegli
1792. Ivan Nikolin Sorgo
Nikola Dominikov Božov Saraca
1793. Baldo Nikolin Gozze
Luka Vladislavov Sorgo
1794. Ivan Ivanov Nikolin Bona
Antun Lukin Gozze
1795. Frano Matov Gradi
Ivan Vlaho Matov Bona
1796. Jakov Ivanov Tomov Bassegli
Orsat Savinov Ragnina
1797. Luka Vladislavov Sorgo
Nikola Dominikov Božov Saraca
1798. Baldo Nikolin Gozze
Ivan Vlaho Matov Bona
1799. Orsat Savinov Ragnina
Prosper Diodat Marinov Džorin
Bosdari
1800. Jakov Ivan Toma Bassegli
Antun Vlaho Marinov Sorgo

LENT AND ADVENT MINISTERS IN THE DUBROVNIK CATHEDRAL IN THE EIGHTEENTH CENTURY

RELJA SEFEROVIĆ

Summary

Similar to other Catholic centres, Dubrovnik followed a practice of holding Lent and Advent sermons in the cathedral. Although the building was destroyed in the great earthquake of 1667 and awaited reconstruction for decades, this practice was not abandoned. Instead, the church of St Blaise and that of Rosary, next to the Dominican friary, were temporarily used for the purpose. The government's concern for the ministry in the cathedral was formulated in several laws. The provisions specify who could hold sermons, with regard to religious order, origin (local or foreign ministers), size of the minister's fee, as well as the number of sermons. Ministers were chosen according to a special procedure, by which two appointed members of the Minor Council nominated a candidate, to be later confirmed by the Senate and archbishop. Finally, the ministers were contacted in person and formally invited.

Thanks to the Minor Council's regular records of the payments made to the commissioned ministers, a list of the Lent and Advent preachers in the Dubrovnik cathedral in the eighteenth century has been reconstructed, gaps being filled on the basis of other sources. This interesting gallery included lecturers from the Illyrian College in Loreto, provincials of holy orders, future bishops of Ston and archbishops of Dubrovnik. They all shared rich ministerial experience, no doubt the best possible reference to be engaged to preach gospel in the Dubrovnik cathedral.

A brief comparison with other east-Adriatic centres shows that Dubrovnik made most careful preparations for the arrival and performance of the Lent and Advent preachers. This was made possible by the Republic's political

independence and by far better off economic position. For reasons apparently political, only twice did the Ragusan government engage ministers from the territories under Venetian rule. Yet in the city itself, there was a striking difference between the well-attended sermons at the Franciscan and Dominican churches, and less popular ones in the cathedral. Apart from the linguistic aspect, considering that complex sermons in Italian or the ministerial baroque flamboyance did not appeal to many, the fact remains that the nobility, in this way too, managed to emphasize its privileged position with respect to other ranks.